

KANDIDATUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION, PEDAGOGIK OCH IT
2021

Folkbibliotekens demokratiska uppdrag under en kris

En studie av åsikter i svenska bibliotekstidskrifter under coronapandemin

KIM BÖRJESSON
MARITA JANSSON



HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Kim Börjesson, Marita Jansson**
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel:	Folkbibliotekens demokratiska uppdrag under en kris - En studie av åsikter i svenska bibliotekstidskrifter under coronapandemin
Engelsk titel:	The democratic mission of public libraries during a crisis - A study of opinions in Swedish library journals during the corona pandemic
Författare:	Kim Börjesson, Marita Jansson
Färdigställt:	2021
Abstract:	<p>The aim of this bachelor thesis is to examine how libraries meet the challenges that have arisen with the outbreak of corona pandemic and how the democratic mission during this period has been discussed in Swedish library journals. In order to answer this we formulated following questions:</p> <ul style="list-style-type: none"> - What obstacles are discussed during the corona pandemic regarding the democratic mission of libraries? - How is the democratic mission of libraries to contribute with knowledge and free opinion formation perceived during a crisis? <p>The material is analysed through concepts of freedom of speech and free opinion formation and Robert Dahl's criteria of enlightened understanding. The results show that there were opposite opinions about how to achieve the democratic values of the libraries during the pandemic. Subjects that were highly occurring concerned the digital divide, how to reach out to the library users during the circumstances and how to supply the users with information. We found that these subjects are highly related to the democratic mission of the libraries and that the pandemic brought them up to light.</p>
Nyckelord:	Demokrati, yttrandefrihet, bibliotekstidskrifter, folkbibliotek, krishantering, coronapandemin, innehållsanalys

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Problemformulering	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
2. Tidigare forskning	5
2.1 Folkbibliotekens demokratiska uppdrag	5
2.2 Att implementera demokratiska mål	6
2.3 Demokrati och folkbildning	8
2.4 Folkbildning och digital delaktighet	9
2.5 Informationskompetens	11
2.6 Folkbibliotekens uppdrag i kristider	11
3. Teoretiska utgångspunkter	13
3.1 Yttrandefrihet och fri åsiktsbildning	13
3.2 Upplyst förståelse	14
4. Metod	16
4.1 Kvalitativ innehållsanalys	16
4.1 Urval och materialinsamling	16
4.3 Kvalitet och trovärdighet	18
5. Resultat och analys	18
5.1 Öppethållande	19
5.2 Informationsförmedling under en kris	21
5.3 Digitalt utanförskap	24
6. Diskussion	26
6.1 Öppethållande	26
6.2 Digitalt utanförskap	27
6.3 Informationsförmedling under en kris	29
7. Slutsatser	31
8. Förslag till vidare forskning	33
9. Referenslista	33
10. Artikelförteckning	35

1. Inledning

Sedan våren 2020 har läget i världen förändrats då viruset *corona* eller *covid-19* spridit sig. Hela samhället har snabbt försatts i ett krisläge vilket i hög grad har drabbat folkbiblioteken och deras verksamhet, inte minst i fråga om hur människor bör vistas i offentliga rum. *Folkhälsomyndigheten* har sedan corona bröt ut vidtagit åtgärder för att minska smittspridningen i samhället och för biblioteken har det inneburit en rad anpassningar av verksamheten. Folkhälsomyndigheten är en nationell kunskapsmyndighet vars uppdrag är att främja vår folkhälsa och gör det genom att stödja samhället i arbetet med detta. Vid hälsohot är deras uppgift att skydda befolkningen, i och med det har de blivit en central myndighet under coronapandemin (Folkhälsomyndigheten [FOHM], 2021). Bibliotekens roll i en kris- och krigssituation beskrivs i Nationell biblioteksstrategi, utredningen om Sveriges bibliotek och infrastruktur, utförd av Kungliga biblioteket på regeringens uppdrag och lyder som följer:

Vid en kris- och krigssituation kan rykten, falska nyheter och propaganda bemötas av ett biblioteksväsende som har en viktig roll i arbetet för en oberoende informationsförmedling och som del av civilförsvaret (Kungliga biblioteket 2019, s. 7).

Kommuner och regioner har en viktig och självklar roll i civilförsvaret och i planeringen av totalförsvaret. Den regionala och kommunala biblioteksverksamhetens möjlighet att bidra till ett försvar för demokratin är angeläget att beakta i den fortsatta planeringen av totalförsvaret (Kungliga biblioteket, 2019, s. 28).

Här betonas bibliotekens bidragande till att försvara demokratin och dess roll som oberoende informationsförmedlare och att biblioteksväsendet är av vikt för att motverka rykten, falska nyheter och propaganda i en krissituation.

Vad de förändrade omständigheterna i samhället inneburit för folkbibliotekens verksamhet framgår i undersökningen *Biblioteken under corona* där Kungliga biblioteket har sammanställt hur folkbiblioteken nationellt har påverkats av corona genom att titta på deras hemsidor samt följt medierapporteringen kring biblioteken (Kungliga biblioteket, 2020). Bland resultaten framgår att de flesta biblioteken har hållit öppet under corona och endast ett mycket litet antal har varit helt stängda. Några få kommuner har kraftigt minskat biblioteksverksamheten och håller knappt lokalerna öppna för allmänheten. Dock visar det sig att bibliotekens programverksamhet ställts in eller reducerats. Vissa evenemang har gjorts i digital form på nätet eller skjutits fram. De delar av verksamheten som har hållits igång har främst berört lån och återlämning av medier (Kungliga biblioteket, 2020). Även Sveriges författarförbund (2020) kom ut med en rapport om folkbibliotekens arbete under coronakrisen. Denna är baserad på intervjuer med 14 bibliotekschefer på folkbibliotek runt om i landet. Tydligt var att det, med hänsyn till omständigheterna, fanns en vilja att försvara biblioteken och göra allt för att tillgodose användarna. Bland kommunernas krisgrupper

uttrycktes att biblioteket är det sista som ska stängas i samhället. Dock framgår det i undersökningen att det saknades en plan för hur bibliotekens arbete ska se ut under en kris (Sveriges författarförbund, 2020). Tydligt i dessa rapporter är att en stor del av verksamheten har fått pausas. Det som hållits igång har främst varit låneverksamheten och digitala funktioner. Lisa Olsson Dahlquist (2019) framhåller i sin avhandling *Folkbildning för delaktighet - En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag* i en digital samtid biblioteken i egenskap av stöd för användare i att kommunicera med det omgivande samhället, detta kan ske genom vägledning bland digitala resurser och olika lärsatsningar. Hon framhåller att samtalen mellan användare och bibliotekspersonal på sikt kan stärka individens tillit till samhället, vilket möjliggör delaktighet och att detta kan ses som en del av bibliotekens demokratifrämjande arbete (s. 209). Att föra dessa samtal och att bistå med den vägledning som här sägs vara av vikt i bibliotekens demokratifrämjande arbete försvåras med de restriktioner som råder under coronapandemin.

I bibliotekslagen (2013:801) betonas särskilt folkbibliotekens grundläggande uppdrag som demokratifrämjare. Det är tydligt att de demokratiska värderingarna förväntas utgöra en grund i det allmänna biblioteksväsendets arbete. Så här formuleras bibliotekens demokratiska uppdrag i bibliotekslagen:

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla (Bibliotekslagen, 2013:801).

Det framgår tydligt i lagen att det är centralt för biblioteken verka för kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning. Ur en internationell synvinkel framhålls även hur bibliotekens uppdrag bottenar i demokratiska grundvärden och att de har en stark roll i att just främja fri åsiktsbildning. Detta framgår i *IFLAS förklaring om bibliotek och intellektuell frihet* (IFLA, 1999). Här fastslås bland annat att:

Bibliotek tillhandahåller oumbärligt stöd för livslångt lärande, självständigt beslutsfattande och kulturell utveckling både för individer och grupper (IFLA, 1999).

Bibliotek har ett ansvar för att både garantera och underlätta tillgången till uttryck för kunskap och intellektuell aktivitet. Därför skall bibliotek anskaffa, bevara och göra tillgänglig en så rik mångfald av material som möjligt för att avspegla samhällets pluralism och skiljaktligheter (IFLA, 1999).

Att leva upp till dessa konstateranden som ska färga bibliotekens verksamhet både nationellt och internationellt ser vi kan bli extra svårt under de omständigheter som råder under coronapandemin. Då stor del av bibliotekens verksamhet äger rum på biblioteken som plats kan det tänkas uppstå hinder för biblioteken att möta sitt grundläggande demokratiska uppdrag då restriktionerna leder till vissa barriärer. Att försvara de demokratiska idealen i

svåra tider menar Alex Byrne (2004) kan bidra till att stödja och stärka demokratin. Han uttrycker vidare att det är upp till bibliotekens ledningar att göra detta men att det är en utmaning att helt kunna utföra (Byrne, 2004, s.11). Genom att arbeta för att nå ut till alla användare i det lokala området och bistå med aktiviteter och tillgängliggörande av samlingar för alla skyddar biblioteken de demokratiska värdena menar han vidare (2004, s.13). I Rivero Eckerdal & Carlssons studie (2018) framkommer att speciellt bibliotekslagen är av vikt för bibliotekspersonalen för att motivera arbetet med demokratifrämjande aktiviteter. I styrdokumentet är det särskilt de skrivningar som berör att biblioteket som kostnadsfri mötesplats, betoningen på att stödja prioriterade grupper och att hålla öppet för alla som personalen bär med sig i gestaltandet av sitt arbete (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 83). Formuleringarna i bibliotekslagen ligger här som en grund bakom de sätt man utför sitt arbete på (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 65). Det framgår här att styrdokument utgör en viktig utgångspunkt i bibliotekens arbete och att biblioteken har en viktig funktion i att stärka demokratin.

I tider av kris kan man även anta att människor har ett stort behov att ta del av aktuell information med hjälp av den plats för oberoende informationsförmedling som biblioteken står för. I bibliotekslagen framhålls att bibliotekens verksamhet ska vara tillgänglig för alla, något som kan tänkas försvåras under de omständigheter de verkar i under covid-19. När möjligheterna minskar att kunna bistå med aktiviteter som främjar bibliotekens uppdrag att ge alla lika tillgång till information blir det intressant att undersöka hur biblioteken i ett sådant läge arbetar för att främja det demokratiska grunduppdraget att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

1.1 Problemformulering

Under Coronapandemin har hela samhället försatts i ett krisläge, vilket i sin tur påverkar folkbibliotekens verksamhet. Biblioteken har blivit tvungna att vidta restriktioner baserade på folkhälsomyndighetens rekommendationer vilket inneburit mindre grad av öppethållande och begränsad service (Kungliga biblioteket, 2020). Coronapandemin utgör en unik situation för biblioteken då en sådan storskalig nedstängning av biblioteken aldrig tidigare skett.

Folkbibliotekens grundläggande uppdrag formuleras i dokument som bibliotekslagen (2013:801) och IFLAs förklaring om bibliotek och intellektuell frihet (IFLA,1999) där bibliotekens demokratiska uppdrag att verka för yttrandefrihet och fri åsiktsbildning särskilt framhålls. Tydligt i både bibliotekslagen och IFLAs dokument är att biblioteken har ett centralt uppdrag i att främja demokratin, något som vi också upplever vara en vedertagen uppfattning om biblioteken. Som Alex Byrne belyser är det alltid viktigt för biblioteken att se till normgivande dokument då dessa understryker bibliotekens roll som verktyg för att skapa socialt kapital och att stärka det civila samhället (Byrne, 2004, s. 12). Rivero Eckerdal & Carlssons studie (2018) visar på att speciellt bibliotekslagen är av vikt för bibliotekspersonalen för att motivera arbetet med demokratifrämjande aktiviteter (2018, s. 83). Aktiviteter som framhålls vara särskilt demokratifrämjande tar ofta plats just i

biblioteksrummet. Detta i form av samtal, vägledning och stöd i kommunikation med det omgivande samhället (Olsson Dahlquist, 2019, s. 209). De skrivningar från bibliotekslagen som bibliotekspersonalen i hög grad bär med sig i sitt arbete berör biblioteket som kostnadsfri mötesplats, betoningen på att stödja prioriterade grupper och att hålla öppet för alla (Rivero Eckerdahl & Carlsson, s. 65). Sett ur dessa aspekter utgör biblioteket som fysisk plats en förutsättning för att kunna möta det demokratiska uppdraget. Möjligheterna att bistå med aktiviteter och vägledning i informationsflödet som särskilt framhålls som demokratifrämjande har begränsats eller tagit form i digitala versioner under coronapandemin (Kungliga biblioteket, 2020). Som följd försvåras då möjligheterna att möta det lagstadgade demokratiska grunduppdraget.

Med avstamp i den biblioteksrelaterade debatten vill vi i denna studie nå kunskap om hur man i bibliotekssfären förhåller sig till det demokratiska uppdraget att verka för yttrandefrihet och fri åsiktsbildning under en krissituation.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att nå kunskap om hur det i biblioteksrelaterade tidskrifter talas om bibliotekens demokratiska uppdrag att främja kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning under en krissituation.

- Vilka hinder i att möta bibliotekens demokratiska uppdrag diskuteras under coronapandemin?
- Hur uppfattas bibliotekens uppdrag att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning under en kris?

2. Tidigare forskning

När det kommer till bibliotek och demokrati så finns det mycket skrivet inom detta område genom åren. Här följer ett urval av det vi funnit intressant för vår uppsats med följande uppdelning: *folkbibliotekens demokratiska uppdrag, att implementera demokratiska mål, demokrati och folkbildning, folkbildning och digital delaktighet, informationskompetens* samt *folkbibliotekens demokratiska uppdrag i kristider*.

2.1 Folkbibliotekens demokratiska uppdrag

I antologin *Libraries & Democracy* av Nancy Kranich (2011) skriver hon i sin egen text *Libraries, the Internet, and Democracy* om hur betydande biblioteken är för demokratin. Eftersom biblioteken är den enda institutionen som fritt tillhandahåller information samt sina tjänster som i högsta grad verkar för de grundläggande ideal för ett demokratisk samhälle.

Libraries are the conerstone of democracy in our communities because they assist the public in locating a diversity of resources and in developing the information literacy skills necessary to become responsible, informed citizens and to participate in our democracy (Kranich, 2011, s.83).

Biblioteken är till för alla medborgare och skyddar yttrandefriheten, rätten till läsning och förståelse. Med andra ord en självklar demokratisk institution. Vidare skriver Kranich om hur biblioteken bidrar med att rusta medborgarna genom livet i att kunna delta i samhället. Detta i form av att förse med information och möjliggöra forum för att kunna diskutera och på så sätt uppmuntra till aktivt medborgarskap (Kranich, 2011, s. 83).

2.2 Att implementera demokratiska mål

Alex Byrne diskuterar i artikeln *Libraries and democracy - management implications* (2004) hur biblioteken har en viktig roll i att stärka det civila samhället genom att skapa socialt kapital. Med utgångspunkt i ett antal normgivande dokument finner han påståenden som understryker bibliotekens grundläggande uppdrag att främja yttrandefrihet och vikten av fri tillgång till information. Exempelvis lyfter han vad som står i IFLAS deklARATION från 2002 om bibliotekens roll som en port till kunskap, tanke och kultur som bidrar till intellektuell frihet och bevarar demokratiska värden och civila rättigheter (Byrne, 2004, s.12). Samt Universal declaration där bibliotekens roll i att bidra till åsiktsfrihet och att gränslöst kunna söka och ta del av information, åsikter och idéer understryks (Byrne, 2004, s.11). För att sådana påståenden ska kunna förverkligas krävs från ledningens håll att implementera alla demokratiska grundvärden i verksamheten. Han uttrycker att svårigheter kan uppstå med bristande budget som kan gå ut över personalstyrka och övriga resurser, de dagliga behoven i serviceverksamheten lokalt kan också sätta käppar i hjulen. Dock handlar det även om ledningens etiska hållning för att implementera alla demokratiska grundvärden i verksamheten. Byrne framhåller att det gäller att arbeta för att nå ut till alla användare i det

lokala området, att känna sitt område. Och arbeta för att nå även de mindre privilegierade. Detta kan ske i form av aktiviteter, tillgängliggörande av samlingar för alla med mera. Byrne understryker att det är lika viktigt att skydda största möjliga tillgänglighet till information för en minoritetsgrupp som det är för ett samhälle i stort (Byrne, 2004, s.13). Byrne pekar på att uttrycken i dokumenten framhåller bibliotekens roll som verktyg för att stärka det civila samhället och att de skapar socialt kapital (Byrne, 2004, s. 12). Han menar att det är utmanande för bibliotekens ledningar att helt uppfylla dessa påståenden men att man genom att modellera de demokratiska idealen och försvara dem i svåra tider kan bidra till att främja och stärka demokratin (Byrne, 2004, s.11). Byrne framhåller vidare att biblioteken tillgängliggör material jämlikt för alla utan att påtvinga några politiska moraliska eller religiösa åsikter. Bland annat genom detta skyddar biblioteken de demokratiska värdena (Byrne, 2004, s.13).

Hur demokratiska värderingar kan implementeras i den konkreta biblioteksverksamheten ges exempel på i Johanna Rivero Eckerdahl och Hanna Carlssons rapport *Styrdokumentet i vardagen: en undersökning av kulturpolitiska styrdokumentens strategiska och praktiska betydelse för folkbibliotek i fem skånska kommuner* (2018). Där har de studerat hur yttranden i styrdokument tar form i folkbibliotekens dagliga arbete samt hur centrala aktörer (politiker, tjänsteperson, bibliotekschef, bibliotekspersonal) förhåller sig till dessa skrivelser. För att undersöka detta har de använt sig av etnografiska metoder inkluderat intervjuer, observationer, samtal och skuggning. Studien tjänar till att nå kunskap om de konflikter och spänningar som kan uppkomma såväl i strategisk som daglig biblioteksverksamhet. Vad de är intresserade av är görande, och den roll dokument får i sociala praktiker. I sin analys förstås empirin genom begreppen *Gestaltningar, översättningar* och *intra-aktioner*. Hur styrdokumentet blir en del av biblioteksverksamheten förstås genom att titta på gestaltningar, hur något görs. Översättningar är av vikt för studien då det belyser hur något alltid läggs till eller går förlorat i processen från dokument till själva görandet. Intra-aktioner berör vad och vem som är involverade i ett skeende och detta vidgar analysen. De typer av styrdokument som ingick i studien var kommunala biblioteksplaner, regionala biblioteksplaner samt bibliotekslagen (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018).

Det var speciellt formuleringarna i bibliotekslagen som framhåller bibliotekens demokratiska uppdrag som angavs vara av vikt i intervjustudien. Författarna förhåller sig till demokratibegreppet sett ur ett agonistiskt perspektiv och uppfattar folkbiblioteken som en samhällsinstitution där personer erbjuds möjligheter att mötas och forma sina åsikter och på så vis bidrar till det demokratiska arbetet i samhället. Även biblioteken som en neutral informationsförmedlare är av vikt här (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 16). I själva biblioteksarbetet kommer det demokratiska uppdraget tydligt till uttryck i arbetet som syftar till att erbjuda tillfällen till möten med information, kultur och litteratur på svenska och andra språk för nyanlända och att bistå med goda resurser till barn och unga (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s.80). I det demokratiska arbetet ingår dock även att dra gränser mellan olika grupper, prioriterade eller icke prioriterade. Biblioteken behöver också göra gränsdragningar då de ger stöd i användningen med informationsteknik, även det är lagstadgat. Här handlar det många gånger om att stödja människor i användandet av informationsresurser med andra samhällsinstitutioner som avsändare, där servicen flyttats från fysiska till digitala plattformar.

Prioriteringen handlar då hur och om det är bibliotekens uppdrag och var gränserna ska dras. En betydande orsak till denna ovisshet är att det sällan finns någon annan att hänvisa till med sådana frågor (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 73). I styrdokumentet är det särskilt de skrivningar som berör att biblioteket som kostnadsfri mötesplats, betoningen på att stödja prioriterade grupper och att hålla öppet för alla som personalen bär med sig i gestaltandet av sitt arbete. Formuleringarna i bibliotekslagen ligger här som en grund bakom de sätt man utför sitt arbete på (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 65).

Att det finns styrdokument på olika nivåer framkom inte som problematiskt i studien. Det sågs snarare som en tillgång att biblioteken verkar på flera kulturpolitiska nivåer (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 80). Styrdokumentet sågs ofta från bibliotekspersonalens håll som ett slags stöd då man skulle motivera varför vissa aktiviteter drivs av biblioteken (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 81). Ofta var det bibliotekslagen man hänvisade till men även styrdokument på kommunal och regional nivå. Studien visar på fördelen just med att ha styrdokument på flera nivåer, de kan beroende på situation vara relevanta att stödja sig på (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 83).

2.3 Demokrati och folkbildning

När man diskuterar bibliotekens demokratiska uppdrag är det av relevans att även prata om folkbildningsbegreppet. Joacim Hansson diskuterar i samlingsboken *Folkets bibliotek, texter i urval 1994-2012 (2012)* folkbibliotekens relation till folkbildning genom tiderna och framhåller att folkbiblioteken har definierats av sin roll som folkbildare under större delen av 1900-talet (Hansson, 2012, s. 92). Hansson belyser att folkbildningstraditionen har bidragit till hur den svenska demokratin har utformats sedan slutet av 1800-talet. Vidare uttrycker han att själva grundidén i folkbildningsrörelsen bygger på ett aktivt demokratiskt deltagande och en politisk medvetenhet bland de som deltar i olika aktiviteter, något som idag är av mycket mindre vikt i själva folkrörelsens verksamheter (Hansson, 2012, s. 83).

Hansson framhåller att folkbiblioteken är komplexa och att professionen utvecklats under decennier med en strävan att legitimeras i förhållande till den demokratiska utvecklingen i samhället, i kontrast till till exempel universitetsbibliotek som riktar sig till tydliga målgrupper. Man har prioriterat att nå ut till grupper och områden som haft svårt att följa med i den demokratiska utvecklingen. Detta synsätt lever kvar och Hansson menar att folkbiblioteken och folkbildningen möts i just detta idag (Hansson, 2012, s. 78). Hansson menar att det i bibliotekssektorn idag finns en stark dragning till att anpassa sig och legitimera verksamheten i relation till tidens trender, inte minst informationsteknologins utveckling. Med detta ser han en risk för att folkbibliotekens uppdrag att främja demokratiskt deltagande som länge legat i bibliotekens värdegrund riskerar glömmas bort om för mycket fokus läggs på kommunikation för kommunikationens skull. Han understryker att det demokratiska uppdraget kräver långsamhet och rum för reflektion, och att ett riktigt engagemang för förändringar i samhället då kan realiserars (Hansson, 2012, s. 84). Han understryker att biblioteken kan fortsätta att bidra till den gemensamma sociala utvecklingen genom att upprätthålla bibliotekens värdemässiga grund bland annat genom att förhålla sig

till användarna som medborgare snarare än konsumenter och låta småprat leda vidare till kritiska samtal (Hansson, 2012, s. 85).

Hansson menar att det är demokratiskt utmanande ifall att mer underprivilegierade samhällsgrupper får tillgång till biblioteken och till andra delar av samhället som tillgängliggörs i digitala former (Hansson, 2012, s. 64). Han understryker att vi idag är mer utbildade än någonsin men att det talas desto mindre om begreppet bildning. I relation till utbildning är det lätt för biblioteken att legitimera sin verksamhet. Han menar dock att folkbiblioteken har mycket goda förutsättningar att föra bildade demokratiska samtal även idag. Mycket av bibliotekarieprofessionens identitet bygger på att främja dessa samtal och möten menar han vidare. Dock kan det kräva mycket av bibliotekarierna om det politiska och ekonomiska förutsättningar inte finns och verksamheten drar åt riktningar som motsätter de fundamentala folkbildande uppgifterna (Hansson, 2012, s. 66).

I en text i antologin *Libraries and democracy - The Cornerstones of Liberty* (2011) skriver Ronald B. McCabe i texten *Civic Librarianship* om "*Libertarian public library*" och "*civic librarianship*" som beskriver två olika synsätt kring bibliotekens funktion. *Libertarian public library* är den typ av biblioteksverksamhet vi haft de senaste årtiondena med en mer individualistiskt styrning där fokus ligger på att vara individ/kundanpassad till skillnad från den folkbildande rollen *civic librarianship* som biblioteken tidigare haft. Men den folkbildande inriktningen är gruppen eller samhället i sin helhet som är styrande. McCabe lyfter fram att det är här som biblioteken har sin starka roll, att folkbilda för ett demokratiskt samhälle (McCabe, 2011, s. 65).

2.4 Folkbildning och digital delaktighet

Lisa Olsson Dahlquist studerar bibliotekens folkbildande uppdrag idag i sin doktorsavhandling *Folkbildning för delaktighet - En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid* (2019). Med utgångspunkt i teorier om bildning, delaktighet och medborgarskap undersöker hon hur demokrati och delaktighet synliggörs genom folkbibliotekens folkbildande uppdrag idag. Hon vill veta hur folkbiblioteken möter dessa uppdrag i dagens samhälle som präglas av mångfald och förändringsprocesser, med betoning på hur information och kunskap produceras, hanteras och kommuniceras. Kombinationen av förändringsprocesser i samhället och folkbibliotekens samtida folkbildande arbete påverkar också bilden av vad ett folkbiblioteket är, vad Olsson Nordquist refererar till som dess institutionella identitet. I studien har hon med etnografiska metoder undersökt detta på ett flertal bibliotek, med intervjuer med bibliotekspersonal som primärt empiriskt material (Olsson Dahlquist, 2019).

I avhandlingen visar det sig att bibliotekens roll som demokratifrämjande är starkt förankrad bland samtliga av de deltagande i studien. Detta blir speciellt tydligt då de berättar om grundtankarna bakom arbetet med lärande och skapandeinsatser (Olsson Dahlquist, 2019, s. 207). Hon framhåller att demokratiuppdraget kräver en ständig diskussion bland bibliotekspersonal då detta uppdrag är komplext och förändras i relation till det omgivande

lokala samhällets behov. Hon framhåller dock IFLAS etiska riktlinjer för bibliotekarieprofessionen som en god utgångspunkt. Diskussionen bör röra sig kring hur de mänskliga rättigheterna IFLA står för kan konstrueras och rekonstrueras i den praktiska biblioteksverksamheten fortsätter hon (Olsson Dahlquist, 2019, s.208). Olsson Dahlquist framhåller att ett dialoginriktat demokratiarbete är viktigt för att man på bästa sätt ska kunna möta olika gruppers behov och ge dem bästa möjlighet att göra sig hörda. Detta kan ske genom att bistå med kommunikativa utrymmen både i det fysiska rummet och digitalt, låta dem samexistera. Vardagliga samtal bibliotekspersonal och användare emellan framhålls också ha förändringsmässig och politisk potential (Olsson Dahlquist, 2019, s.209). Som exempel pekar författaren på de lärsattsningar som pågår på biblioteken hon studerat. Kortfattat kan biblioteket vara till hjälp för individen att kommunicera med det omgivande samhället genom att stödja dem i användandet av kommunikationsresurser. Själva samtalen med bibliotekspersonalen kan också stärka individens tillit till samhället. På så vis möjliggörs delaktighet, vilket kan ses som en del av det demokratifrämjande arbetet. Ett exempel på när delaktighet förverkligas i den konkreta verksamheten som författaren finner i studien är i läs och skapandeverkstäder på biblioteken. Där präglar användarnas behov och önskemål till stor del utformandet, vilket även ger dessa aktiviteter en folkbildande karaktär. Poängen är att det inte är styrt ovanifrån utan utformas i dialog mellan biblioteken och användarna (Olsson Dahlquist, 2019, s.210).

I Olsson Dahlquist studie framkom det att personalen på de olika biblioteken var positivt inställda till att ge användarna stöd i användningen av digitala resurser. Hur stor del av verksamheten som skulle läggas på detta och med vilket innehåll varierade dock bland svaren. Författaren fann att det fanns en brist i att problematisera den digitala utvecklingen i samhället bland de hon talade med. Den digitala utvecklingen sågs snarare som något att anpassa sig efter på biblioteken. Författaren lyfter fram en utveckling där det dominerande sättet för medborgare och offentliga institutioner att kommunicera har blivit genom digitala verktyg. Hon uttrycker vidare att detta beskrivs som något som förenklar för medborgarna att utöva delaktighet utifrån sina egna förutsättningar, att det gör demokratin mer tillgänglig. Dock försvårar det för de som saknar kunskapen och redskapen att använda de digitala redskapen. Biblioteken har här en unik roll i att medla mellan individ och samhälle genom att ge stöd och vägledning i dessa göromål. Författaren menar att biblioteket genom detta kan ses som ett alternativ eller till och med ett motstånd, då det har en samhällsfunktion där det personliga mötet fortfarande har en central plats. På så vis att kan biblioteken funka som en slags brygga mellan individer och det omgivande samhället, mellan analogt och digitalt och i bästa fall bidra till att öka tilliten till samhället i stort (Olsson Dahlquist, 2019, s.213).

I takt med att samhället blir mer digitaliserat får biblioteken ett allt mer utjämnande och folkbildande uppdrag med sina digitala resurser och vägledning. Biblioteken har förutsättningar att främja en slags digital bildning genom verksamheter som anknyter till digitalt lärande och skapande (Olsson Dahlquist, 2019, s.214).

Beroende på vilket perspektiv man har kan socialt ansvarstagande bibliotek ses på olika sätt. Om man ser det i en nyliberal kontext, där en ökad individualisering pågår, kan det sociala ansvarstagandet handla om att vägleda individer exempelvis till att göra välinformerade val.

Utifrån ett rättviseperspektiv tar bibliotekens socialt ansvarande roll sin utgång i att utjämna klyftor och ge alla lika möjligheter att delta i samhället. Olsson Dahlquist finner i sin studie att individer både ges chans att samtala med personalen men också får hjälp med att överkomma barriärer i det digitala informationsflödet på biblioteken (Olsson Dahlquist, 2019, s. 219).

Gällande bibliotekens folkbildande roll finner hon att dagens folkbildande arbete sker i samklang med en nyliberal samhällsutveckling. Denna utveckling ställer högre krav på att individens möjlighet att vara digitalt delaktig, och ett digitalt utanförskap kan tolkas som ett hinder till tillväxt enligt ett nyliberalt synsätt. Hon ser i sin studie att biblioteken fortfarande har en relation till folkbildningstraditionen, men förlagt till en nutida kontext. Både i fråga om bildning för att nå förutbestämda mål och bildning med en tanke om jämlikhet och frigörelse (Olsson Dahlquist, 2019, s.220). Hon kommer fram till att det kunde läggas mer vikt på bibliotekens sociala roll i vår samtid där polarisering och sociala klyftor ökar. Här kan biblioteken förstås som en del av social infrastruktur menar hon vidare. Hon uttrycker också att biblioteken behöver förstärka den folkbildande delen men anpassa den efter dagens samhälle med ökad globalisering, mångfald och digitalisering (Olsson Dahlquist, 2019, s. 222).

2.5 Informationskompetens

I antologin *Läsarnas marknad*, marknadens läsare belyser Olof Sundin i texten *Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden* (2012) att de traditionella förmedlarna och producenterna av kunskap och kultur som bibliotek, skolor och förlag utmanas i sina uppdrag. Medielandskapet befinner sig i förändring med allt fler källor till kunskap och kultur och hur och av vem den granskas. De traditionella aktörerna utmanas av nya medieformat och kommersiella internationella aktörer, som Wikipedia och Facebook i det senmoderna samhället och det hamnar på individen att ansvara för sina val inom olika områden. Nya digitala förutsättningar kräver i sin tur av individen att tänka mer källkritiskt (Sundin, 2012, s.119). Sundin belyser i sin text några aspekter av litteraciteten i vår tid. Sundin diskuterar i en utbildnings och bibliotekskontext hur vi sammanställer, värderar och förhåller oss kritiskt till trovärdighet, kvalitet och expertis samt hur förändrade medier samspelar med våra olika praktiker (s.120). En annan stark tendens är att informationsflöden på sociala medier blir allt mer individanpassade. I detta kan biblioteken och skolan utgöra en slags motvikt och bidra till en litteracitet med en ökad kritisk förståelse till hur de nya filtren formas och hur de kan uppmärksammas framhåller Sundin (2012, s. 128).

I studien *Libraries, democracy, information, literacy, and citizenship. An agonistic reading of central library and information studies' concepts* av Johanna Rivano Eckerdal (2017) undersöks sambandet mellan bibliotek, demokrati, information, litteracitet och medborgarskap. Rivano Eckerdal vill lyfta fram politiska synvinklar kopplat till begreppen bibliotek och litteracitet och utgår från två exempel. Det första tar avstamp i den nya svenska bibliotekslagen och det andra är en studie som handlar om unga kvinnors informationskompetens kopplat till deras sexuella och reproduktiva hälsa (Rivano Eckerdal, 2017, s.1010). Dessa exempel analyserades med hjälp av ett agonistiskt angreppssätt på

demokratins som innebär att vi lever i samhällen med mångfald och behöver inkludera mindre privilegierade för att skapa jämlikhet. Genom denna analys av begreppen i dessa exempel kunde Rivano Eckerdal påvisa hur de kan bidra till att stärka demokratin i samhället genom biblioteken men även andra institutioner/verksamheter. Informationskompetens utgör en stor del av bibliotekens verksamhet och en av anledningarna till detta beror på uppfattningen att det förbättrar möjligheterna för alla biblioteksanvändare att kunna delta i samhället (Rivano Eckerdal, 2017, s.1029).

2.6 Folkbibliotekens uppdrag i kristider

Bibi Alajmi (2016) belyser i studien *When the Nation is in crisis: libraries respond* bibliotekens roll som institution i lokalsamhället genom att titta närmare på erfarenheter från *Ferguson Municipal Public Library* i tider av social oro 2014. Oron och upploppen startade efter att en ung afroamerikansk man, Michael Brown, sköts till döds av en polis sommaren 2014. Omständigheterna kring händelsen och polisens hantering av situationen blev kontroversiell. Detta ledde till att massiva protester bröt ut vilket inkluderade plundring och upplopp och duster mellan de som protesterade och polisen. Biblioteket beslutade dock att ha fortsatt öppet under denna tid och att samarbeta med lärare och lokala aktörer och därmed förse samhället med utbildning, information och stöd (Alajmi, 2016, s. 466). Studien utgår från bibliotekspersonalens erfarenheter under denna tid.

Bland resultaten syns att biblioteket antagit en *otraditionell* roll i flera avseenden under denna period. Biblioteket ersatte med hjälp av lärare och volontärer de skolor som var stängda och undervisade uppemot 200 elever. De arrangerade också program för att hjälpa lokala företag att hämta sig efter krisen (Alajmi, 2016, s. 471). En viktig roll hade biblioteket och dess personal i att förhålla sig neutralt till situationen som pågick. Alla besökare oavsett åsikt var välkomna att besöka och använda bibliotekets resurser och personalen försökte undvika att prata om politik. Biblioteket blev något av en plats för återhämtning. Biblioteket höll sig också till sin *traditionella* roll under denna tid och erbjöd de vanliga bibliotekstjänsterna; som att ge tillgång till information, böcker och datorer samt svara på frågor i lånedisken. Personalen uttrycker att biblioteket har högt förtroende bland den lokala befolkningen och får hjälpa dem att navigera bland information gällande den pågående krisen (Alajmi, 2016, s. 472).

En tonvikt i arbetet under krisen låg på personalens engagemang och viljan att möta besökarna. Ett viktigt fokus blev att fastställa vad omgivningen behövde och bidra till samhället. Den kompetens som personalen särskilt märkte av behövdes var inriktad på socialt arbete, som färdigheter att hantera frustrerade arga och rädda besökare (Alajmi, 2016, s. 473). En positiv effekt av krisen var att biblioteket fick mer kontakt med lokalsamhället samt möjlighet att nå ut med sina tjänster och visa vad biblioteket har att bidra med (Alajmi, 2016, s. 475). Något som blev tydligt var att det var en bristande plan för nödsituationer, såväl på biblioteket som på lokal samhällsnivå. Biblioteket var inte involverade i någon planering gällande detta utan fick självständigt erbjuda stöd till samhället när oroligheterna bröt ut. Författaren uttrycker att samhället behöver ändra synen på biblioteket som en plats där

böcker förvaras till mer av en social institution. Ferguson Municipal Public Library utgör ett bra exempel på vad ett bibliotek kan bidra med i tider av instabilitet och oro i samhället. Biblioteken borde lära av erfarenheterna och utveckla metoder och arbetsätt utifrån dem och sprida kunskapen vidare (Alajmi, 2016, s. 476).

Även i Olsson Dahlquist avhandling (2019) talas det om folkbibliotekens roll i en krissituation. Bland hennes resultat framkommer att under hösten 2015, då ett stort antal människor på flykt kom till Sverige, var bibliotekens arbete av stor vikt gällande att ge människor möjlighet att delta i samhällslivet. Detta genom att ge tillgång till biblioteket som plats, informationsresurser och personal, vilket möjliggjorde deras kommunikativa handlingsutrymme. Olsson Dahlquist menar att detta kan uppfattas som ett sätt att göra det möjligt för människor att handla som politiska subjekt och delta i samhället, detta utifrån en förståelse av medborgarskap som en performativ praktik (Olsson Dahlquist, 2019, s. 206). Hon framhåller flyktingkrisen 2015 som ett exempel där snabba anpassning skedde utefter de förändrade förutsättningarna, och att detta baserades på en fortlöpande dialog om bibliotekens samhällsroll och demokratiuppdrag kan upprätthållas. Det är även tydligt hur arbete för mänskliga rättigheter och social jämlikhet kan införlivas i den praktiska verksamheten (Olsson Dahlquist, 2019, s. 209).

3. Teoretiska utgångspunkter

I denna del följer en presentation av teoretiska utgångspunkter som är av relevans för vår studie. Vi inriktar oss specifikt de på delar av demokratibegreppet som berör yttrandefrihet, fri åsiktsbildning samt Robert Dahls begrepp *upplyst förståelse*. Studiens teoretiska ramverk är hämtat från det statsvetenskapliga ämnet. I en biblioteks och informationsvetenskaplig kontext bedömer vi att de begrepp vi valt att använda oss av på ett tydligt sätt ringar in vad vi avser undersöka. Med utgångspunkt i de tre principerna som ligger till grund för yttrandefriheten vill vi ringa in flera aspekter av vad yttrandefriheten står för. De tre principerna utgör en heltäckande och kärnfull förklaring av yttrandefrihetens innebörd och belyser flera sidor av begreppet.

Inom statsvetenskapen har forskaren Robert Dahl haft starkt inflytande gällande att definiera demokratibegreppet. I sin definition fokuserar han på vad som är observerbart och mätbart i demokratins procedurer (Ekman, 2014, s. 22). Robert Dahls fem kriterier utgör ett redskap för att analysera demokratiska processer. Kriterierna representerar främst idéer om mänskliga möjligheter. Dessa utgör i första hand ett instrument för att värdera de möjligheter som erbjuds i den aktuella verkligheten (Dahl, 1999, s. 123). Vi bedömer dock att inom det biblioteks och informationsvetenskapliga ämnet finns relevans att använda sig av Dahls kriterier som analysredskap då folkbiblioteken har ett tydligt demokratiskt uppdrag och deras arbete utgör en slags demokratisk process. Ett av Dahls fem kriterier är *upplyst förståelse*. I korthet uppnås kriteriet genom att alla medborgare ges likvärdiga möjligheter att förstå och bilda sig en uppfattning i olika frågor och därmed kan delta i samhällslivet på lika villkor (Dahl 1999, s. 126). Vi ser att biblioteken har ett tydligt uppdrag i att främja möjligheterna att

uppnå detta kriterium. Under de förändrade omständigheter som uppstått under coronapandemin blir det intressant att utifrån Dahls begrepp belysa hur biblioteken kan förhålla sig till sitt demokratiska uppdrag under en krissituation.

För att utvidga diskussionen om Dahls begrepp och koppla det till en samtida kontext belyser vi även i våra teoretiska utgångspunkter hur den allt mer ökande digitaliseringen och medieutvecklingen påverkar den sociala sammanhållningen och demokratin med avstamp i en text av Jesper Strömbäck (2015) som behandlar ämnet.

3.1 Yttrandefrihet och fri åsiktsbildning

Till grund för yttrandefriheten ligger idéer om frihet och tilltro till människans förnuft som som uppkom under upplysningen (Petersson, 2009, s.305). Vad yttrandefriheten i korthet verkar för är tydligt i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1966. Där fastslogs rätten till:

Frihet att oberoende av territoriella gränser ta emot och sprida uppgifter och idéer av alla slag, i tal, i skrift och i tryck, i konstnärlig form eller genom annat valfritt uttrycksmedel.

Yttrandefrihet är av fundamental betydelse för det demokratiska statskicket i Sverige och i grundlagen betonas att folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning (Petersson, 2009, s. 304). Yttrandefriheten kan dock underkastas av vissa inskränkningar som är angivna i lag (Petersson, 2009, s.305).

De argument som ligger till grund för yttrandefriheten kan sammanfattas i tre principer, Dessa är *Sanningsprincipen*, *Autonomiprincipen* och *Demokratiprincipen*. Dessa principer brukar betraktas som allmängiltiga och tillräckliga argument för yttrandefrihet. Med folkstyrelsens ideal som utgångspunkt måste yttrandefriheten bara accepteras. Inga nytto-baserade eller situationsbetingade argument behövs därmed för att försvara yttrandefriheten utan den har ett värde i sig. *Sanningsprincipen* berör att yttrandefrihet främjar kunskapen. Detta handlar om vetenskapens och upplysningens syn på kunskap. Människan har en förmåga att lära genom att testa nya tankar och lära av misstag. Genom fortlöpande dialog och konfrontation mellan olika argument och ideer framdrivs kunskapen. *Autonomiprincipen* handlar individens frihet att utvecklas. En myndig person har okränkbara fri- och rättigheter och kan därmed verka som en självständig individ. Med individens bildning och tolerans blir här yttrandefriheten en del av det demokratiska medborgarskapet. *Demokratiprincipen* berör offentligt meningsutbyte, offentlighet som kontroll av maktutövande och informationsfrihet. Detta tar avstamp i det öppna samhällets ide om offentlighet och kritik. För att det demokratiska samhället ska kunna fungera behövs yttrandefrihet (Petersson, 2009, s. 304).

3.2 Upplyst förståelse

Tanken om ett samhälle styrt av fritt tänkande medborgare löper genom hela demokratins idéhistoria. Samtal och den fria åsiktsbildningen ses som ett villkor för *upplyst förståelse* (Petersson, 2009, s.314). Upplyst förståelse är ett av Robert Dahls fem kriterier på en demokratisk process. Dahl menar att kriterierna kan ses som en slags normer eller ideal. Kriterierna representerar främst idéer om mänskliga möjligheter, dessa gör i första hand ett instrument för att värdera de möjligheter som erbjuds i den aktuella verkligheten (Dahl, 1999, s. 123).

Upplyst förståelse förklarar Dahl kan uppnås genom att alla medborgare i en demokratisk process får likvärdiga möjligheter att förstå och bilda sig en uppfattning i olika frågor och därmed kan delta på lika villkor. Dahl uttrycker själv att detta krav är komplext till exempel då man kan hävda att vissa medborgare är mer kvalificerade än andra i att fatta beslut, han menar dock att ingen är så pass mycket mer kvalificerad att den berättigas fatta beslut istället för folkstyret. Dahl framhåller även att upplysning är starkt relaterat till en fungerande demokrati och framhåller att demokratins förespråkare erkänt att utbildning och offentlig diskussion är vägen till att främja medborgarnas grad av upplysning. Han uttrycker vidare att alternativa procedurer för beslutsfattande bör värderas utifrån medborgarens möjligheter att skaffa sig insikter om mål och medel och konsekvenser, utifrån sitt eget intresse men också för andra inblandades räkning. Han understryker att det i begreppet ingår att varje enskild medborgare bör ha likvärdiga och relevanta möjligheter att upptäcka och reflektera över sina val (Dahl, 1999, s.126).

Petersson belyser att kriteriet om upplyst förståelse har fått möta viss kritik, idealet om upplyst förståelse anses från vissa håll vara svårt att uppnå i ett samhälle. I kritiken menar man att det ofta finns brister i politiska system som gör att det blir lättare för en del medborgare att ta del av information än andra, samt att viss information kan utelämnas från de styrandes håll (Petersson, 2009, s.314). Inom socialpsykologin kritiserar denna idealmodell och man menar att beslutsfattarna själva inte följer kraven om att bistå med fullständig information och därmed går det heller inte att förvänta sig detta av de enskilda medborgarna. Beslutsfattarna anses enligt denna kritik ofta nöja sig med att lämna ut begränsade informationsunderlag. Kritik mot begreppet handlar bland annat om hur massmediernas roll i samhället komplicerar en rättvis tillgång till information. Pierre Bourdieu framhåller televisionen som ett hot mot olika former av kulturyttringar, vetenskap och rättsväsen. Han menar även att televisionen kan innebära en fara för demokratin och det politiska livet. Det han främst kritiserar är en växande kommersialisering som profiterar på mediet. TV:n tas upp som ett tydligt exempel men Bourdieu menar att själva journalistiken påverkas av den kommersiella logiken styrt av jakten på läsare och tittarsiffror. Han ser det som att televisionen har potential att höja bildningsnivån och verka för demokratiska värden men att det istället blivit ett verktyg för symboliskt förtryck. Även Karl Popper har uttryckt kritik mot begreppet och delar synen att tv:n utgör ett potentiellt hot mot demokratin. Han menar att televisionen har fått ett starkt grepp om människors uppmärksamhet genom bland annat sensationer och våldsskildringar och att detta utarmar samhällets kultur och moral. Popper menar att det är ett problem att televisionen idag inte står under demokratisk kontroll

utan till stor del styrs av konkurrens, vilket sänker programmets kvalitet. Andra sidan av debatten menar på att massmedier istället bidragit till att stärka medborgares informationstillgång och öka de kritiska färdigheterna. Sammanfattningsvis kan journalistiska massmedier sägas ha stor påverkan på hur dagens samhällen uppnår kravet om upplyst förståelse. Detta då TV, radio och dagstidningar är många primära källa till aktuell information om händelser i världen. (Petersson, 2009, s. 315)

I en nutida kontext hanterar människor desto större flöden av information på grund av den digitala utvecklingen. I *Om Sverige i framtiden: En antologi om digitaliseringens möjligheter. delbetänkande av Digitaliseringskommissionen bidrar* Jesper Strömbäck med texten *Framtidens medielandskap, demokratin och den sociala sammanhållningen* (2015).

Strömbäck analyserar hur digitaliseringen och medieutvecklingen inverkar på den sociala sammanhållningen och demokratin samt människors medieanvändning och de faktorer som påverkar den. Han belyser att den digitala utvecklingen de senaste decennierna varit omvälvande då det skett en dramatisk ökning av medieplattformar och utbud. Detta har satt prov på människors förmåga att välja och botanisera uttrycker han vidare (Strömbäck, 2015, s.349). Strömbäck hänvisar till undersökningen *Demokratibarometern 2014-2016*, och pekar på att läsande av nyheter om politik och samhälle fortfarande domineras av den traditionella nyhetsförmedlingen som radio och tv och morgontidningar, men att dessa medier går att ta del av via digitala och mobila plattformar, vilka blir allt viktigare (Strömbäck, 2015, s. 352). En annan stark faktor i människors nyhetsintag är att man i högre grad konsumerar nyheter med hjälp av delningar på sociala medier. I ett landskap där gränserna blir mer flytande mellan olika medier, medieplattformar informationskällor bestämmer människor i allt högre över sin egen mediekonsumtion fortsätter Strömbäck (2015, s.354). Han framhåller även andra faktorer och mekanismer som påverkar människors informationskonsumtion. Desto större medieutbudet är, ju mer selektiva behöver människor vara och då får deras preferenser allt större betydelse. Exempelvis finns en tendens att följa de vars åsikter vi håller med om på sociala medier och att filter styrda av algoritmer förstärker informationen vi tar del av (Strömbäck, 2015, s.355). En risk finns, framhåller Strömbäck, att människor i mindre grad delar samma information och verklighetsbilder vilken riskerar minska förståelsen för andras perspektiv. Faran med detta är att detta kan öka polariseringen och ha en negativ verkan på den subjektiva sociala sammanhållningen (Strömbäck, 2015, s. 359).

Strömbäck pekar dock på att politiken har en viktig roll i att påverka de sammanhållande krafterna i samhället, och tar upp ett antal åtgärder relaterade till digitalisering och ett medielandskap i förändring. I en av punkterna framhåller han vikten av kontakter och möten där förståelse människor emellan kan uppstå. Han menar att det är av stor vikt för den sociala sammanhållningen att främja platser, digitalt som i verkligheten, där människor från olika bakgrunder och med olika erfarenheter kan mötas (Strömbäck, 2015, s.361). Folkbiblioteken ser vi har en viktig roll i att bidra till just dessa samtal och möten.

4. Metod

I följande del beskriver vi den metod som används för analys av det insamlade materialet. Därefter hur vi gått tillväga med urvalet och bearbetning av det. Slutligen förklaras hur metoden tillämpats på materialet.

4.1 Kvalitativ innehållsanalys

Studien har ett kvalitativt angreppssätt då vi är intresserade av att undersöka olika uttryck och synsätt på ett mer djupgående plan i en större textmassa (Boréus & Bergström, 2018, s. 51). Därför har vi valt att använda oss av en kvalitativ innehållsanalys som metod eftersom underlaget till den här studien kommer grunda sig på artiklar från olika tidskrifter inom biblioteksområdet. Som stöd i vår analys har vi tagit hjälp av stegen som Wildemuth tagit fram som exempel på hur en kvalitativ innehållsanalys kan göras (2009, s. 310-313).

Vi använder oss främst av ett deduktivt tillvägagångssätt i analysen av denna uppsats. Hsieh och Shannon (Zhang och Wildemuth, 2009, s. 309) benämner tre olika förhållningssätt för kvalitativ analys och vi har valt att använda oss av den som kallas för riktad innehållsanalys, *directed content analysis* som innebär att kodningen från början utgår från en teori eller relevanta forskningsresultat. Under kodningen kommer det framträdande teman från materialet och syftet är att antingen bekräfta eller vidga teorin eller begreppsramen (s. 310). I den här uppsatsen innebär det att vi till en början har utgått från demokratibegreppet med utgångspunkt i våra forskningsfrågor som grund för kodningen och sedan anpassat oss efter vad som framkommit i materialet.

4.1 Urval och materialinsamling

Som empiriskt material har vi valt att använda oss av artiklar som publicerats från mars 2020 till och med mars 2021 i tre olika tidskrifter inom biblioteksområdet; *Biblioteksbladet (BBL)*, *Bibliotek i samhället* och *Noll27*. Avgränsningen till dessa tidskrifter gjordes eftersom de är framstående i diskussionen gällande biblioteksrelaterade frågor inom branschen.

Tidsavgränsningen baseras på den tidpunkt då det började skrivas om coronaviruset i bibliotekspressen fram till denna studies startpunkt. *Biblioteksbladet* har funnit sedan 1916 och är en medlemstidskrift för Svensk Biblioteksförning och har som utgångspunkt att vara en röst för en biblioteksdebatt som är levande och ifrågasättande (Biblioteksbladet, u.å.). *Bibliotek i samhället* är en socialistisk förening som riktar sig till alla med intresse för biblioteksfrågor (Bibliotek i samhället, u.å.). Via Förvaltningen för Kulturutveckling i Västra Götalandsregionen ges *Noll27* ut. Tidskriften vill bl.a. bidra till biblioteksutveckling och öppna upp för samtal kring aktuella biblioteksfrågor (Noll27, u.å.).

Vi använder oss av vad Bryman benämner som ett *målstyrt urval*. Innehållet i de artiklar vi valt att analysera valdes med utgångspunkt att kunna besvara studiens forskningsfrågor (Bryman, 2018, s. 496). Insamlingen av artiklarna gjordes genom att vi sökte på följande ord:

corona, covid, covid-19 och *covid19* på tidskrifternas webbsidor under deras sökfunktion. Dessa artiklar samlade vi i ett gemensamt dokument för att därefter påbörja en utsortering för att få med de mest relevanta samt för att få ner antalet till en hanterbar mängd för kodning. Urvalet gjordes utifrån längre texter/intervjuer samt kortare nyheter där tankegångar uttrycks gällande bibliotekens demokratiska uppdrag under den valda tidsperioden. De utvalda texterna visar på aspekter som på ett eller annat sätt berör detta. Efter denna utsortering hade vi 31 artiklar kvar som slutligen blev vårt underlag för studien, 2 artiklar från *Noll27*, 28 artiklar från *Biblioteksbladet* och 1 artikel från *Bibliotek i samhället*. Vi noterade att det mestadels är artiklar från *Biblioteksbladet* som blev kvar efter denna utsortering. Vi gjorde dock bedömningen att detta inte påverkar innehållet i studien eftersom det inte är någon jämförelse mellan tidskrifterna som vi är intresserade av, utan de åsikter som framkommer i texterna. Det är utifrån detta som vi har bedömt om artiklarna är relevanta.

Med utgångspunkt i studiens problem och forskningsfrågor konstruerades ett kodschema för analys av innehållet i de 31 artiklarna. Till en början utgick vi från tre teman, *bibliotekens demokratiska uppdrag, problem som stötts på under pandemin och bibliotekens roll under en kris*. Då vi belyser hur bibliotekens demokratiska uppdrag diskuteras under en kris blev en utgångspunkt *bibliotekens demokratiska uppdrag*. För att få en uppfattning om vilka aspekter av bibliotekens arbete som är problematisk under omständigheterna under coronapandemin letade vi också efter delar av materialet där problem eller hinder diskuterades. *Bibliotekens roll* var en utgångspunkt i början av analysen för att få en heltäckande uppfattning om bibliotekens roll under denna kris. Under kodningens gång tillkom fler kategorier och underkategorier, där tre kategorier blev centrala. Dessa var *öppethållande, digital omställning* och *informationsförmedling*. *Öppethållande* och *digital omställning* är två ämnen som vi fann var flitigt debatterade i vårt material. Dessa ämnen berör tydliga hinder för biblioteken i att möta sitt demokratiska uppdrag under de förändrade omständigheterna under pandemin. Hur biblioteken ska förhålla sig till informationsförmedling var även det ett ämne som vi fann väl diskuterat i materialet. I detta såg vi starka beröringspunkter till hur biblioteken möter sitt demokratiska uppdrag att verka för yttrandefrihet och fri åsiktsbildning.

Vi har valt att göra en manuell kodning av materialet då det lämpar sig bättre vid tolkning och bedömning av texternas innehåll (Boréus & Bergström, 2018, s. 58). Med hjälp av färgkodning urskilde vi ovan nämnda kategorier i materialet. En datoriserad kodning har fördelen att det blir mer konsekvent och kan användas om det exempelvis är ord eller ordkombinationer som undersöks (Boréus & Bergström, 2018, s. 58). Men i och med de kategorier vi utgått ifrån i studien som i sig är relativt omfattande bedömde vi att det är en manuell analys som krävs av materialet.

4.3 Kvalitet och trovärdighet

Att bedöma en kvalitativ studies reliabilitet och validitet är inte helt lätt då dessa mätmetoder i grunden är utformade för kvantitativa studier (Bryman, 2018, s. 465). Det finns dock varianter av dessa aspekter som är anpassade för kvalitativa studier. LeCompte & Goetz (1982) har utformat en sådan variant vilken består av begreppen *extern reliabilitet, intern*

reliabilitet och *intern validitet* (LeCompte & Goetz, 1982, i Bryman 2018, s. 465). *Extern reabilitet* berör i vilken utsträckning en studie kan replikeras.

Vi försöker i denna studie vara så transparenta som möjligt med vår process, men i och med att vi undersöker vissa aspekter under specifika omständigheter kan svårigheter uppstå med att upprepa studien. Denna problematik framhåller också LeCompte & Goetz, att detta kriterium är svårt att uppnå i kvalitativa studier då det är omöjligt att frysa en social miljö och de sociala betingelser som är rådande vid en inledande studie. *Intern reliabilitet* handlar om att medlemmarna i ett forskarlag kommer överens om hur de ska tolka vad de ser och hör. I urvalet i denna studie har vi båda läst igenom allt material innan vi tillsammans bedömde vilka artiklar vi skulle använda oss av. I kodningen av materialet har vi gemensamt utformat kodschemat som vi båda använt oss av. Om någon ny aspekt har dykt upp i materialet har vi kommunicerat detta till varandra under arbetets gång. *Intern validitet* handlar om att det ska finnas en god överensstämmelse mellan forskarens observationer och de teoretiska idéer som utvecklas (LeCompte & Goetz, 1982, i Bryman 2018, s. 465). Under arbetets gång har vi haft våra teoretiska utgångspunkter om demokrati, yttrandefrihet och fri åsiktsbildning som en grund i läsning och tolkning av de texter som utgör underlaget för studien. Något som i efterhand kan nämnas angående materialinsamlingen är att texterna i majoritet kommer från en tidskrift, *Biblioteksbladet*. Detta gör att omfånget inte blir lika brett som vi från början tänkt oss. Men i vår utsortering märkte vi att det främst var artiklar från denna tidskrift som rörde ämnena för studien.

5. Resultat och analys

I denna del presenteras empirin utifrån de teman i materialet som vi funnit mest centrala för studien: *öppethållande*, *informationsförmedling under en kris* och *digitalt utanförskap*. I den presentation som följer analyseras materialet löpande utifrån det teoretiska ramverk som tidigare presenterats.

5.1 Öppethållande

Några uttrycker att den nuvarande modellen skapar en ojämlig tillgång till bibliotek för användarna. Det är de enskilda kommunerna som har det slutgiltiga ordet gällande om biblioteken ska hålla öppet och synen på detta skiftar på olika håll i Sverige. Detta trots samma nationella riktlinjer som ska garantera likvärdighet över hela landet. En syn på det är att bibliotekschefer och de som har ansvar för biblioteken bör involveras när beslut om stängning ska fattas då de innehar mest kunskap om verksamheten och vad som är möjligt att göra. Att det sett olika ut med öppethållande av bibliotek försvårar möjligheten att uppnå upplyst förståelse som är en av Dahls kriterier för en demokratisk process (1999, s.123). Eftersom detta begrepp innebär att alla medborgare får likvärdiga möjligheter för att kunna förstå och bilda sig en uppfattning i olika frågor och därmed kunna delta på lika villkor. Att

den nuvarande modellen gör det ojämlikt för medborgarna kan därmed befästs av detta begrepp.

Ett vanligt förekommande ämne under pandemiåret berör att försöka hitta en balans mellan att möta bibliotekens uppdrag och samtidigt undvika att bidra till ökad smittspridning. Ett flertal uttrycker att det är svårt att planera och hitta rutiner då det varit ovisst bara hur nästa vecka kommer se ut. I den praktiska verksamheten handlar det mycket om att säkra miljön genom att göra ändringar i biblioteksrummet. Mycket energi har lagts på att göra ändringar i lokalerna för att kunna vara så tillgängliga som möjligt.

Det som en del kallar för idealism kring öppethållande skulle jag säga handlar om att möta ett antal väldigt konkreta och relevanta behov och att göra det ansvarsfullt utifrån restriktioner och smittspridning (Johanna Hansson, 2021).

Ett flertal uttrycker att de tror på att hålla biblioteken öppna så länge det är möjligt och en tyngdpunkt ligger på att värna det demokratiska uppdraget. Biblioteken beskrivs som en oberoende plats som alltid är öppen och välkomnande. Det framhålls att biblioteken har en viktig roll gällande att upprätthålla grundläggande värden och behov som finns i samhället, genom att bidra till information och fri åsiktsbildning. Biblioteken är viktiga före, under och efter en sådan här tid, de ska finnas där som mötesplats i vardagen och som en plats där kultur finns är några ståndpunkter. Genom att ha biblioteken öppna och fritt tillgängliga för alla stärks medborgarnas rätt till att kunna bli självständiga individer i samhället. Detta är en princip som ligger till grund för yttrandefriheten som kallas för *Autonomprincipen* och handlar om individens frihet att utvecklas (Petersson, 2009, s. 304).

Frågan om att hålla öppet eller inte är något av en vattendelare inom yrkesgruppen under pandemin. I materialet ifrågasätts att biblioteken stängt i perioder under pandemin och hur detta påverkar bibliotekens roll. Kritik riktas mot bibliotekspersonal som uttrycker "stängningsglädje" när kommuner och regioner fick möjlighet att tillfälligt stänga bibliotek i syfte att minska smittspridning. Det uttrycks att biblioteken under den första vågen av corona under våren 2020 jobbade för att vara fortsatt tillgängliga genom kreativa lösningar, för att de värnade sitt demokratiska uppdrag. När sedan den andra vågen kom sades kampviljan vara bortblåst:

Då verkade biblioteken acceptera faktum och stängde. Att inga protester hördes, att inga eller få bibliotekschefer tog striden, var anmärkningsvärt och det är bekymmersamt att så många följde rekommendationerna utan att ifrågasätta dem (Madeleine Hjort, 2021).

Det som främst orsakar delade åsikter kring öppethållande kommer till uttryck i bibliotekspersonalens oro och hur den har bemötts. Något som benämns som mindre positivt är hur bibliotekarier i vissa fall blivit tillrättavisade och betraktats som svikare i diskussionen kring detta. Kluvenheten ligger i att kunna utföra sitt jobb ordentligt men samtidigt ha en trygg arbetsmiljö.

Det känns klent och jag känner mig vilse i min roll som bibliotekarie och som skyddsombud. Vi vill hjälpa våra besökare, ge dem service och litteratur, men hur utsatta blir vi utan rutiner, skyddsutrustning och med begränsade resurser? Även om jag själv inte är rädd för att få viruset så vill jag inte bli en smittspridare som utsätter andra för fara (Sofia Wirström, 2020).

En annan farhåga är att biblioteken skulle kunna bli mindre viktiga för samhällets medborgare efter pandemin, då en del låntagare försvunnit under denna period och biblioteken som fysisk mötesplats gått på sparlåga. Någon uttrycker att hen är orolig över hur biblioteken kommer stå sig mot digital konkurrens.

Något som konstateras är att folkbiblioteken blivit extra viktiga för en del människor under pandemin, inte minst när andra verksamheter bedrivs digitalt i högre grad eller helt stänger ner. Det uttrycks att restriktioner i bibliotekens verksamhet såsom begränsat öppethållande framförallt drabbar socialt svagare grupper i samhället. Biblioteken beskrivs som en plats i samhället där man når ut med information till grupper som annars är svåra att nå. Vissa kreativa lösningar i verksamheten har främst lockat socioekonomiskt starka grupper.

Det är de vana biblioteksbesökarna som kommer och hämtar böcker utanför biblioteket. Det har varit svårt att nå de andra, de som man tidigare kanske har haft uppsökande verksamhet för (Lisa Gemmel, 2021).

En synvinkel är att restriktioner i bibliotekens verksamhet gör det svårare att uppfylla bibliotekslagens krav med risk för ett ökat utanförskap på sikt.

Genom både begreppet *upplyst förståelse* (Dahl, 1999, s. 126) och de tre principerna för yttrandefrihet (Petersson, 2009, s. 304) krävs det att varje enskild medborgare har likvärdiga möjligheter att för att kunna tillskansa sig information och kunskap på, vilket ännu idag skulle vara svårt att uppnå utan biblioteken eftersom alla fortfarande inte har tillgång till internet eller de digitala verktyg som krävs för att kunna vara en självständig individ i samhället. Att en del låntagare har försvunnit under denna period då alla bibliotek fått begränsa sina verksamheter och minskat eller helt tagit bort åtkomst till datorer är oundvikligt. Som det uttryckts i artiklarna är det främst de socialt svagare grupperna i samhället som påverkats av de begränsade öppettiderna. Frågan huruvida de biblioteksbesökare som inte nyttjat biblioteket under denna period kommer återkomma till biblioteken eller inte efter pandemin är givetvis svår att besvara, men så länge det finns behov av att komma åt de digitala resurserna biblioteken tillgodoser så kommer det finnas användare som på nytt söker sig till detta.

5.2 Informationsförmedling under en kris

Om biblioteken ska hjälpa till gällande källkritik, sprida information och motverka fake news utbyts det flera åsikter om i artiklarna. Med avstamp i Svensk biblioteksforening stadgar, den nationella biblioteksstrategin och vad som står i bibliotekslagen diskuteras det om och hur

biblioteken ska ta sig an den rollen som informationsspridare. Vilken slags information som ska förmedlas av biblioteken och om det är upp till bibliotekarier att avgöra vilken vetenskaplig fakta som är relevant är frågor som diskuteras.

I materialet understryks att folkbiblioteken har ett högt förtroende med dess grundläggande verksamhet med möten, medskapande och läsning som tillvägagångssätt för att utjämna skillnader i samhället. Bibliotekens uppdrag uttrycks vara mer komplext än att förmedla information och flera i materialet uttrycker att biblioteken bör finna sin roll i att vägleda människor i deras informationssökande.

Det är kanske mer relevant att istället titta på vad det står i bibliotekslagen om att bidra till fri kunskaps- och åsiktsbildning och att ha ett utbud som präglas av allsidighet och kvalitet. Det är en mycket bredare ansats som handlar om att ge tillgång till alla sorters information. Det handlar väl också om att på olika sätt tydliggöra att vetenskap inte är något definitivt och klart, utan tvärtom i ständig rörelse och diskussion. Där menar jag att folkbiblioteken verkligen har ett folkbildande uppdrag, att öka kunskapen om vad kunskap (!) är och hur den växer fram och utvecklas (Johanna Hansson, 2021).

När regeringen ville införa en tillfällig pandemilag talades det om biblioteken ihop med kultur- och fritidsaktiviteter. Detta bemöttes med kritik och speciellt framhålls det att biblioteken är en verksamhet som garanterar det fria ordet och allas likvärdiga rätt till information, utöver att förmedla kulturupplevelser.

Andra verksamheter är naturligtvis också viktiga, men biblioteken arbetar med det fria ordet som är en grundlagsskyddad rättighet. Det är också en tillitsskapande verksamhet som man inte ska negligera i tider av oro. Man tänker kanske på biblioteken som en trevlig miljö där man kan läsa böcker, men det är bara det allra yttersta i en lång kedja av verksamheter (Karin Linder, 2020).

Dessa ståndpunkter ser vi har en stark koppling till den för yttrandefriheten grundläggande principen om autonomi (Petersson, 2019, s. 304). Det understryks hur biblioteken bidrar till att stärka individen i sitt informationssökande genom vägledning i ett stort informationsflöde snarare än förmedling av en viss typ av information. I detta finns här en slags respekt för den enskilda individen att självständigt utvecklas och fatta beslut som gör sig gällande i genom autonomiprincipen. I Dahls begrepp upplyst förståelse (1999, s. 126) framhålls att varje enskild medborgare bör ha likvärdiga och relevanta möjligheter att upptäcka och reflektera över sina val. I den syn på informationsförmedling som tar sig uttryck ovan understryks bibliotekens unika uppdrag i att ge tillgång till ett allsidigt informationsutbud åt medborgarna. Fokus ligger här inte på att leverera några definitiva sanningar, utan att bidra med en förståelse för hur man kan förhålla sig till olika typer av information. Detta kan förstås som ett tillvägagångssätt för biblioteken att ge medborgarna de likvärdiga möjligheter som Dahl framhåller.

Det finns även en önskan kring förtydligande av bibliotekens demokratiska samt folkbildande roll. När det talas om biblioteken som en folkbildande institution är det något otydligt vad detta egentligen innebär. Elin Wihlborg uttrycker sig i frågan:

Vi får inte ta demokratin för given, men vi får inte heller ta folkbildningen för given. Vi måste motverka krafter som inte tror på vetenskap och vi måste visa att vår demokrati lutar sig på och bygger på fakta och kunskap. – Kunskap om vaccin är något biblioteken kan bidra till, ha föreläsningar om eller jobba tillsammans med primärvården kring. Det är stora samhällsfrågor och vi kan förstås inte lägga det på biblioteken ensamma, men det är viktigt att framhålla att de kan spela en central roll (Elin Wihlborg, 2021).

I debatten hörs även röster som framhåller att det i bibliotekens uppdrag ingår att att främja vetenskaplig och och samhällelig informationsförsörjning, att det är viktigt att sprida tydlig information i ett krisläge. Dessa inlägg bottnar bland annat i den nationella biblioteksstrategin där biblioteken föreslås bilda en femte statsmakt och att biblioteken anses vara viktiga för att förhindra spridning av felaktig information och propaganda.

Där skulle biblioteken kunna spela en roll för att ge svar på besökarnas frågor. Då kanske man inte kan svara på stående fot men man kan plocka ihop forskning som skulle kunna ge svar. Som det är nu finns det inte på kartan. Folk frågar inte om coronaviruset, de frågar om de kan skriva ut myndighetspapper. Det är vår samhällsfunktion, att skriva ut papper (Dorothe Grelle, 2021).

Några bibliotek har även pekat ut sina bibliotek som en funktion som ska prioriteras om kris eller krig uppstår. Bibliotekarier från Försvarmakten, folkbibliotek och andra aktörer har inlett en arbetsgrupp med förhoppningen att detta ska gälla för alla bibliotek i landet. Det nämns att vissa bibliotekarier exempelvis har fått hjälpa till med kommunens omvärldsbevakning gällande corona. Erik Fichtelius som var nationell samordnare och ansvarig för arbetet med strategiförslaget uttrycker att:

Meningen med ett försvar är inte i första hand att försvara territoriet, utan att försvara vårt statskick – vår demokrati. Hela vår vinkel på behovet och meningen med biblioteken landade i att lyfta fram demokratiuppdraget. Nu måste totalförsvaret rustas upp igen och då är vår enkla tanke att biblioteken ska finnas med (Erik Fichtelius, 2020).

En ståndpunkt som framkommer tydligt är att om biblioteken ska vara en del av totalförsvaret eller ha en roll vid kommande kriser behöver bibliotekens betydelse tydliggöras inför politiker. Det har under denna pandemi visat sig att biblioteken blivit ännu viktigare för en del människor och det behöver framföras. Men vad exakt det skulle innebära att biblioteken är en del av totalförsvaret finns det däremot en osäkerhet kring som behöver diskuteras vidare.

Det är lätt att säga att biblioteken ska ta den här platsen i totalförsvaret utan att ha tänkt igenom konsekvenserna. Exempelvis med en sådan kris som vi har gått igenom nu med stor oro och ingen riktig beredskap. Om det skulle regna bomber över Stockholms stad, skulle vi då få människor att gå till arbetsplatsen? Man bör nog tänka igenom vad man menar. Jag vet inte riktigt vad totalförsvaret innebär. Men det tycker jag att vi ska utforska (Daniel Forsman, 2021).

Utöver funderingarna kring detta uppkommer frågor om biblioteken är villiga och skulle klara av att ta det ansvaret som den femte statsmakten innebär vilket framhålls i den nationella biblioteksstrategin. Det blir tydligt att åsikterna inom bibliotekskåren inte är enhetliga här, men det finns ett intresse att diskutera det och i och med pandemin är det oundvikligt att debatten kring detta drivits på.

Man utgår i högre grad från att vi befinner oss i en akut kris i denna sida av debatten. Det uttrycks en vilja att ge biblioteken en mer central roll i att sprida fakta så som vedertagen information om pandemiutvecklingen och information om vaccin. I dessa uppfattningar kan de argument som framhålls enligt *sanningsprincipen* (Petersson, 1999, s. 305) göra sig hörda. En hög tillit till forskning och vetenskap i egenskap av att testa nya tankar och lära av kunskap ligger tydligt till grund för dessa ståndpunkter och kunskap vill man sprida vidare till bibliotekens användare.

Dahls (1999, s. 126) begrepp upplyst förståelse kan också förstås som att medborgarnas grad av upplysning skulle kunna gagnas av tillgång till viss grundläggande samhällsinformation. Detta då det kan sägas främja möjligheterna för medborgarna att bilda sig likvärdiga uppfattningar i den pågående pandemin. I kritiken mot begreppet har dock ett centralt argument berört att även informationsunderlag från beslutsfattare kan inneha vissa begränsningar och att information kan utelämnas (Petersson, 2009, s. 314). Det finns alltså ingen garanti för att den fastslagna information biblioteken skulle förmedla om de skulle anta den rollen, är heltäckande.

Om biblioteken ska anta en sådan hållning kan det därmed vara av vikt att finna metoder där individen utifrån sin utgångspunkt också kan införskaffa sig kunskaper om mål, medel och konsekvenser och förhålla sig kritiskt till de rådande omständigheterna vilket Dahl anser vara av vikt för att medborgarna ska uppnå upplyst förståelse. Dahl understryker att alla medborgare i en demokratisk process ska ges likvärdiga möjligheter att förstå och bilda sig en egen uppfattning och därmed kunna delta på lika villkor (Dahl, 1999, s. 126).

I materialet lyfts även frågan om att det kan vara svårt att i praktiken för biblioteken att bidra med korrekt information, då denna information behöver vara säkerställd från högre instans. Bibliotekarierna får då lägga sina professionella kunskaper i källkritik åt sidan om spridandet av korrekt fakta får en större del i arbetet.

Ytterligare några timmar senare fick vi ett mejl där det stod att *all* information som vi lägger upp angående coronaviruset måste ”säkerställas” och ”förankras” i flera led. All publicering måste först gå genom kommunens kommunikationsavdelning. Det här är problematiskt. Å ena sidan förstår jag hur viktigt det är med säkerställd information

i en krissituation, å andra sidan bör vi på biblioteket ha en bättre förmåga än någon på kommunikationsavdelningen att avgöra vad som är trovärdigt och vad som är desinformation eller fake news (Johannes Soldal, 2020).

I detta uttalande är problematiken tydlig. Det går inte att garantera att ett informationsunderlag från högre avdelning per definition är heltäckande (Petersson, 2009, s.314). Som Strömbäck framhåller hanterar människor idag en stor mängd information från olika medier, medieplattformar och informationskällor och det ligger på individen att botanisera i detta (Strömbäck, 2015, s. 354). Detta är den verklighet biblioteken verkar i och vikten av att hjälpa medborgarna att förhålla sig till information och därmed bilda sig en uppfattning är av vikt. Utöver spridande av vedertagen information behövs också utrymme för att ge medborgarna möjligheter till upptäckter och reflektion kring sina val vilket Dahl (1999, s. 126) framhåller är av vikt för att kravet om upplyst förståelse ska kunna uppnås.

5.3 Digitalt utanförskap

Något som nämns flertalet gånger i materialet är att det digitala utanförskapet i samhället blivit tydligt under pandemin. Det uttrycks att de användare som har störst behov av digital vägledning försvinner från biblioteket då vissa tjänster endast erbjuds digitalt. Det finns möjligheter med digitalisering men det kräver också att användarna innehar vissa digitala färdigheter. Flera understryker att det finns ett behov av biblioteken i fysisk form just gällande digital vägledning, att digitalt utanförskap berör frågor som jämlikhet och klass. Någon menar att det finns risk för ökade klyftor i samhället och ett försvårande av människors åsikts och yttrandefrihet i förlängningen med restriktioner i bibliotekens verksamhet, men det uttrycks också hur man kan lära av det som uppenbarats sig under pandemin.

Det är sorgligt att det ska behövas en pandemi för att synliggöra konsekvenserna av samhällets brutalt djupa digitala klyfta. I en lyckligare pandemistoppad framtid hoppas jag på kraftfullare åtgärder för att lösa det problemet. Det kan föda en bredare förståelse för bibliotekens viktiga roll (Karin kraft, 2020).

Flera i materialet uttrycker att det blivit tydligt vilken roll biblioteken spelar i folks vardag. Ett stort behov finns när det gäller att använda bibliotekets digitala tjänster på plats, såsom att använda datorer, skrivare och scanners till att skriva ut blanketter och skaffa intyg exempelvis till socialtjänsten och försäkringskassan. Några i artiklarna understryker att mindre bemedlade drabbas av detta, exempelvis folk som saknar tillgång till internet. I samband med stängning av bibliotek uttrycker en bibliotekarie att det svåraste i en period då biblioteket haft stängt varit just att neka folk hjälp med sådana digitala tjänster.

I materialet framgår att det för biblioteken har blivit tydligt att de digitala tjänsterna behöver utvecklas, bland annat i fråga om att tillgängliggöra bibliotekens resurser. Det uttrycks även att det under pandemin uppenbarats att det behövs en digital kompetenshöjning.

Det är bra om biblioteken kan förvalta sina erfarenheter, som att det under pandemin blev uppenbart att digital kompetens generellt saknades på biblioteken när den kanske behövdes som mest för att kommunicera bibliotek och program (Madeleine Hjort, 2021).

Det är tydligt att de digitala färdigheterna hos användarna varierar och att detta blivit extra tydligt under coronapandemin. Jesper Strömbäck belyser att den digitala utvecklingen de senaste decennierna varit omvälvande då det skett en dramatisk ökning av medieplattformar och utbud. Han uttrycker vidare att detta har satt prov på människors förmåga att välja och botanisera (Strömbäck, 2015, s. 349). Platser där kontakter och möten kan äga rum och förståelse människor emellan kan uppstå oavsett bakgrunder och erfarenheter har en viktig roll i att på sikt påverka de sammanhållande krafterna i samhället menar han vidare (Strömbäck 2015, s. 361). Folkbiblioteken passar bra in på denna beskrivning då de spelar en stor roll i människors vardag med att vara till hjälp i att ge medborgarna möjligheter att delta i samhällslivet. Detta genom arbetet med digital vägledning men också genom att erbjuda digitala tjänster på plats, som datorer och skrivare, vilka många gånger används till kontakt med myndigheter som socialtjänsten och försäkringskassan. I en krissituation som coronapandemin blir restriktionerna ytterligare en aspekt som försvårar ett digitalt deltagande. Att människor ges möjlighet att få hjälp i sitt digitala kunnande av biblioteken kan ses av vikt i en modern kontext. Detta ger dem en rättvis chans att förstå och bilda sig uppfattningar i olika frågor och likvärdiga möjligheter att delta och reflektera vilket Dahl framhåller som krav på att upplyst förståelse ska uppnås (Dahl, 1999, s.126). Under omständigheter under coronapandemin är det extra svårt.

6. Diskussion

I denna del utgår vi från våra två forskningsfrågor och diskuterar vad vi funnit i relation till tidigare forskning. Vi delar upp diskussionen i tre aspekter som berör studiens fokus, dessa är: *öppethållande*, *digitalt utanförskap* och *informationsförmedling under en kris*.

Studiens forskningsfrågor löd som följer:

- Vilka hinder i att möta bibliotekens demokratiska uppdrag diskuteras under coronapandemin?
- Hur uppfattas bibliotekens uppdrag att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning under en kris?

6.1 Öppethållande

Om biblioteken ska vara öppna eller inte är något som det tydligt varit delade åsikter om i vårt material. En del uttrycker att det skapar ojämlik tillgång till biblioteken för användarna då det är upp till varje kommun att avgöra om biblioteken ska hållas öppna eller inte. Detta har i sin tur lett till att vissa kommuner helt eller delvis stängt ner sina bibliotek medan vissa har haft öppet. Att olika bedömningar gjorts kring att öppethållande bidrar till ojämlik tillgång för biblioteksanvändare hänförde vi tidigare i vår analys till Dahls kriterier för en demokratisk process. Detta går även att koppla till vad Byrne och Kranich diskuterar i sina texter. Byrne påpekar att biblioteken behöver arbeta för att nå ut till alla användare i det lokala området och att arbeta för att nå ut till de mindre privilegierade. Han framhåller att det är av lika mycket vikt att tillgängliggöra biblioteken för dessa grupper som för hela samhället (2004, s. 13). Biblioteken tillhandahåller information och sina tjänster fritt för alla och är därför en unik verksamhet i samhället. Genom detta skyddar biblioteken yttrandefriheten, rätten till läsning och förståelse och bidrar med att rusta medborgarna i att kunna delta i samhället skriver Kranich (2011, s. 83).

I de flesta av texterna uttrycks en vilja att hålla biblioteken öppna så länge som det går för att möta det demokratiska uppdraget men samtidigt finns det en oro bland bibliotekspersonal att bli smittad och sprida smitta i samhället. Svårigheter i att finna en balans i detta påpekas från flera håll och mycket tid och energi har gått åt att göra ändringar i verksamheten och lokalerna för att kunna säkra och samtidigt vara tillgängliga utifrån folkhälsomyndighetens restriktioner. Byrne (2004, s. 11) poängterar i sin artikel att om biblioteken ska kunna uppfylla de yttringar som görs om bibliotekens roll i normgivande dokument så krävs det att bibliotekens ledning utformar de demokratiska idealen och i svåra tider försvarar dessa och på så vis bidrar till att stödja och stärka demokratin.

Den här osäkerheten kring bibliotekens verksamhet under pandemin bottnar sig i att det inte funnits något plan för hur biblioteken ska agera under en kris som den här. Liknande situation kan jämföras med hur biblioteken agerade under upplöpan som startade i Ferguson när Michael Brown sköts till döds av en polis. Trots oron i samhället beslutade biblioteket att ha fortsatt öppet och samarbetade med lärare och lokala aktörer för att kunna tillhandahålla medborgarna med information, utbildning och stöd (Alajmi, 2016, s. 466). I detta fall hjälpte biblioteket till där det behövdes utöver den vanliga verksamheten, som bland annat substitut för de skolor som stängdes ner under denna period (Alajmi, 2016, s. 473). Det framgår i studien att bibliotekens främsta fokus var att ta fasta på vad omgivningen behövde och bidra till samhället och anpassade verksamheten utefter detta. Skillnaden i de här fallen är att det ter sig om olika slags kriser och därför inte helt går att jämföra, men sammandraget blir det i båda situationerna tydligt att bristen föreligger i att det inte funnits någon plan för hur biblioteken ska agera under en nödsituation.

6.2 Digitalt utanförskap

I vårt material pratar man om att det redan fanns en djup digital klyfta i samhället, men att denna blivit tydligare i och med coronapandemin och de begränsningar som varit nödvändiga att göra. I och med restriktionerna så är det tydligt i debatten att biblioteken i fysisk form

spelar en stor roll i att vägleda människor i ett allt mer digitaliserat landskap. När biblioteken fått minska ner sin fysiska verksamhet har också möjligheterna att bistå med digital vägledning och användning av bibliotekens digitala tjänster på plats minskat. Det uttrycks i vårt material att biblioteken spelar en stor roll i människors vardag just i hjälpa till med utskrifter och blanketter till verksamheter som försäkringskassan och socialtjänsten. Oro uttrycks över att mindre bemedlade drabbas hårdast av de begränsade möjligheter att använda bibliotekets digitala tjänster, och att det svåraste under denna period varit just att neka folk hjälp med dessa. I stödandet av användandet av informationsteknik har man blivit tvungen att dra tydliga gränser med vad man hjälper till med och inte, något som biblioteken behövde förhålla sig till redan innan coronapandemin bröt ut. I Rivero Eckerdahl & Carlssons studie framhålls att arbetet med att stödja användare med nyttjandet av informationsresurser kopplat till andra samhällsinstitutioner också blir relevant att dra gränser för vad som ingår i bibliotekens uppdrag, och var gränserna ska dras. Att detta är svårbedömt förklaras i deras studie med att det sällan finns någon annan att hänvisa till med sådana frågor (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 73). Under coronapandemin har ännu snävare gränsdragningar behövts göras i anpassningarna och när det inte heller finns någon annan instans att vända sig till med dessa frågor riskerar människors möjlighet att delta i samhället att minska. Att vissa av bibliotekens tjänster erbjuds digitalt i stället under coronapandemin sägs också vara problematiskt och utestänga de användare som har störst behov av digital vägledning. Frågor kopplat till klass och jämlikhet lyfts och det uttrycks att bibliotekens restriktioner på sikt kan försvåra för människors åsikts och yttrandefrihet och leda till ett ökat utanförskap. Joacim Hansson understryker att bibliotekarieprofessionen utvecklats i decennier med en strävan efter att legitimeras i förhållande till den demokratiska utvecklingen i samhället. I biblioteksverksamheten har man prioriterat att nå ut till grupper och områden som haft svårt att hänga med i den demokratiska utvecklingen. (Hansson 2012, s.78). Hansson menar att det idag ligger en demokratisk utmaning i att ge underprivilegierade grupper tillgång till biblioteken och de delar av samhället som tillgängliggörs i digitala former (Hansson 2012, s.64). De minskade möjligheterna med att hjälpa biblioteksanvändarna på plats kan utgöra ett tydligt hinder speciellt för mindre bemedlade, exempelvis i kontakt med försäkringskassan. Om det som framgår i Rivero Ekdahls studie inte finns någon annan instans att hänvisa till så blir restriktionerna under coronapandemin ytterligare en barriär för människor att kunna delta.

Ronald B. McCabe uttrycker att ett mer individriktat eller kundanpassat fokus fått en större roll i biblioteksverksamheten, i kontrast till den mer den folkbildande rollen som tidigare varit av vikt (McCabe, 2011, s. 65). Att allt mer ansvar hamnar på individens förmågor kan sägas påverkas av det medielandskap vi befinner oss i där gränserna blir mer flytande mellan olika medier, medieplattformar informationskällor och människor i allt högre grad bestämmer över sin egen mediekonsumtion (Strömbäck, 2015, s.354). Nya digitala förutsättningar kräver i sin tur av individen att tänka mer källkritiskt (Sundin, 2012, s. 119). Som Strömbäck uttrycker det kan faran med detta vara att detta kan öka polariseringen och ha en negativ verkan på den subjektiva sociala sammanhållningen (Strömbäck, 2015, s. 359). Huruvida detta är en fara kan diskuteras. Likt Poppers och Bourdieus kritik mot att uppnå *upplyst förståelse* på grund av hur massmediernas roll komplicerar en rättvis tillgång till information (Petersson, 2009, s. 315), ser man här att de digitala medielandskapet kan öka polariseringen i

samhället. I detta kan biblioteken utgöra en slags motvikt och bidra till en *litteracitet* eller kompetens med en ökad kritisk förståelse till hur de nya filtren formas och hur de kan uppmärksammas framhåller Sundin (2012, s. 128). Olsson Dahlquist (2019) framhåller att om man ser det i en nyliberal kontext, där en ökad individualisering pågår, kan det sociala ansvarstagandet handla om att vägleda individer exempelvis till att göra välinformerade val (Olsson Dahlquist, 2019, s. 219).

Att bibliotekens arbete med att öka litteracitet eller främja informationskompetens och att det finns en koppling mellan detta och att bidra till en starkare demokrati pekar flera forskningsresultat på. Bland annat kommer Rivano Eckerdahl (2017) fram till att informationskompetens utgör en stor del av bibliotekens verksamhet och en av anledningarna till detta beror på uppfattningen att det förbättrar möjligheterna för alla biblioteksanvändare att kunna delta i samhället och att detta bidrar till att stärka demokratin i samhället genom biblioteken men även andra institutioner/verksamheter (Rivano Eckerdahl, 2017, s.1029). Att bibliotekens arbete med digitalt vägledande är av vikt för att främja demokratin genom att bidra till digital delaktighet understryks i Olsson Dahlquists studie. Hon framhåller vikten av vardagliga samtal mellan bibliotekspersonal och användare, att dessa kan stärka individens tillit till samhället. Genom att stödja individen i användandet av kommunikationsresurser hjälper de även till att göra människor delaktiga, vilket framhålls som en del av det demokratifrämjande arbetet (Olsson Dahlquist, 2019, s. 210). I takt med att samhället blir mer digitaliserat får folkbiblioteken ett allt mer utjämnande uppdrag. Biblioteken har förutsättningar att främja en slags digital bildning genom verksamheter som anknyter till digitalt lärande (Olsson Dahlquist, 2019, s. 214). Detta relaterar till yttrandefrihetens grundprinciper, i synnerhet autonomiprincipen då biblioteken i sitt arbete med att bidra till digital delaktighet bidrar till att möjliggöra för individen att delta i samhället på frivilliga grunder och genom vägledning och samtal verka för att öka bildning och tolerans som understryks i principen om autonomi (Petersson, 2009, s. 309). Det uttrycks i vårt material att det varit problematiskt att man i mindre utsträckning kunnat ägna sig åt digital vägledning, och att restriktioner i biblioteksverksamheten försvårar människors åsikts och yttrandefrihet. I Dahls begrepp upplyst förståelse understryks att det i begreppet ingår att varje enskild medborgare bör ha likvärdiga och relevanta möjligheter att upptäcka och reflektera över de sina val (Dahl, 1999, s. 126). Genom att samtala med användarna och bidra med kunskaper och guidning i dagens informationsflöden, kan biblioteken sägas ha just den rollen att ge människor en del av de likvärdiga möjligheter som krävs för att kunna upptäcka och reflektera. Att nå upp till Dahls ideal om upplyst förståelse blir därav svårare när denna vägledning blivit begränsad.

6.3 Informationsförmedling under en kris

I ämnen som berör bibliotekens uppdrag att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning går åsikterna åt olika håll under coronapandemin. Frågor som diskuteras berör bland annat hur biblioteken ska förhålla sig till att sprida information samt om det bör ingå i bibliotekens uppdrag att förmedla vetenskapligt belagd fakta om pandemin. Bland annat med den nationella biblioteksstrategin där biblioteken föreslås bilda en femte stadsmakt som

underlag, menar man att biblioteken kan försvara demokratin i en krissituation. Här uttrycks att biblioteken är viktiga i att förhindra spridning av felaktig information och propaganda. Någon uttrycker att vi måste visa att vår demokrati lutar sig på och bygger på fakta och kunskap. I dessa ståndpunkter kan de argument som framhålls enligt *sanningsprincipen* (Petersson, 1999, s. 305) göra sig hörda. En hög tillit till forskning och vetenskap i egenskap av att testa nya tankar och lära av kunskap ligger tydligt till grund för dessa ställningstaganden. Denna kunskap vill man sprida vidare till bibliotekens användare. I det stora informationsflöde vi idag lever i ligger det som Jesper Strömbäck framhåller på de enskilda individerna att botanisera i detta och deras preferenser får allt större betydelse. Exempelvis finns en tendens att följa de vars åsikter vi håller med om på sociala medier och att filter styrda av algoritmer förstärker informationen vi tar del av (Strömbäck, 2015, s. 355). I detta informationsflöde kan det enligt dessa uppfattningar vara av vikt i en krissituation att främja att människor tar del av vederlagd fakta och därmed bidra till en jämlik tillgång till information. Huruvida det är den hållning biblioteken ska ha i en kris råder det dock olika åsikter om. En aspekt som lyfts fram som problematisk är att genomföra detta i praktiken då denna fastslagna information behöver vara säkerställd från högre instans. Det kan göra att bibliotekarierna får lägga sina professionella kunskaper i källkritik och informationssökning åt sidan om förmedlandet av vetenskapligt fastslagen information ska ta en större plats i arbetet.

De aspekter av bibliotekens arbete med att främja fri åsiktsbildning och yttrandefrihet som lyfts fram i den forskning vi har läst handlar mycket om att ha en neutral hållning i informationsförmedlandet och arbeta demokratifrämjande genom en mer objektiv syn på information. Exempelvis framhåller Alex Byrne att biblioteken skyddar de demokratiska värdena genom att tillgängliggöra material jämnt för alla utan att påtvinga några politiska moraliska eller religiösa åsikter (Byrne, 2004, s.13). Eller som Nancy Kranich uttrycker det att biblioteken är en slags demokratins hörnstenar i att hjälpa samhällsmedborgarna att orientera sig i dagens diversifierade informationsflöden och utveckla de färdigheter som är nödvändiga för att kunna bli ansvarstagande och informerade medborgare som kan delta i demokratin (Kranich, 2011, s. 83). I andra sidan av debatten hörs röster som avspeglar dessa argument och framhåller att biblioteken arbetar med det fria ordet och att det är en tillitsskapande verksamhet. Yttranden berör även att bibliotekens uppdrag är mer komplext än att förmedla information, att de bör finna sin roll i att vägleda människor i deras informationssökande och öka kunskapen om vad kunskap är. Aspekter som lyfts fram handlar om att biblioteken bidrar till fri kunskaps- och åsiktsbildning genom att ha ett utbud som speglas av allsidighet och kvalitet men också ge tillgång till alla sorters information, även vetenskaplig, och hur man kan förhålla sig till denna. Att folkbiblioteken har högt förtroende sägs också vara av vikt i arbetet med att utjämna skillnader i samhället. I detta framhålls bibliotekens verksamhet med möten, medskapande och läsning av betydelse. Att sådana verksamheter är av vikt i bibliotekens arbete för att nå upp till de formuleringar om folkbibliotekens demokratiska uppdrag som uppmärksammas i bibliotekslagen konstateras även i Rivero Eckerdahl & Carlssons studie. De fann att det demokratiska uppdraget tydligt kom till uttryck i själva biblioteksarbetet, i synnerhet i de aktiviteter som erbjöd tillfällen till möten med information, kultur och litteratur på svenska och andra språk för nyanlända och att bistå med goda resurser till barn och unga (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s.80).

Styrdokumentet, främst bibliotekslagen, sågs ofta från bibliotekspersonalens håll som ett slags stöd då man skulle motivera varför vissa aktiviteter drivs av biblioteket (Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018, s. 83). Även Olsson Dahlquist framhåller att ett dialoginriktat demokratiarbete är viktigt för att kunna möta olika gruppers behov och ge dem bästa möjlighet att göra sig hörda. Detta kan ske genom att bistå med kommunikativa utrymmen både i det fysiska rummet och digitalt, låta dem samexistera (s. 209). Vardagliga samtal bibliotekspersonal och användare emellan framhålls också ha förändringsmässig och politisk potential (Olsson Dahlquist, 2019, s.209). I den unika situation som coronapandemin inneburit för biblioteket, med en begränsad tillgång till biblioteksrummet är det dock svårare att hålla denna typ av verksamheter igång, de aktiviteter som hållits igång har ofta flyttats till digitala plattformar (Kungliga biblioteket, 2020).

Att debatten om vilken informationsförmedlande roll biblioteket ska ha under corona varit så splittrad bottnar nog bland annat i att det inte funnits någon tydlig plan över hur man ska förhålla sig till de förändrade omständigheterna, det har legat på varje enskild kommun hur man förhållit sig till- och handlat i situationen (Biblioteksrådet, Sveriges författarförbund, 2020). Hur biblioteket kan förhålla sig till sitt informationsförmedlande uppdrag under en kris synliggörs i Bibi Alajmis studie (2016). Den krissituation som var aktuell här berörde sociala upplopp och oro i samhället. Situationen skiljer sig markant från den kris coronapandemin innebär men likheter finns i att man fick lägga om biblioteksverksamheten efter omständigheterna. Vad man ansåg vara av vikt under denna period var att förhålla sig neutralt till den pågående situationen, att välkomna besökare att använda bibliotekets resurser oavsett åsikt samt att hjälpa dem att navigera bland information gällande den pågående krisen. Flyktingkrisen 2015 utgör också ett exempel på förändrade omständigheter att verka i för biblioteket. Lisa Olsson Dahlquist fann i sin studie att biblioteket var av stor vikt i att ge människor möjlighet att delta i samhällslivet under denna period. Detta genom att ge tillgång till biblioteket som plats, informationsresurser och personal, vilket sades möjliggöra deras kommunikativa handlingsutrymme (Olsson Dahlquist, 2019, s. 206). Hon framhåller flyktingkrisen 2015 som ett exempel där snabba anpassning skedde utefter de förändrade förutsättningarna, och att detta baserades på en fortlöpande dialog om hur bibliotekets samhällsroll och demokratiuppdrag kan upprätthållas (Olsson Dahlquist, 2019, s. 209). I båda dessa exempel skedde en anpassning efter nya omständigheter relativt fort och vad man fokuserade på var just att ge åtkomst till informationsresurser utifrån användarnas förutsättningar och önskemål och på så vis stödja deras möjligheter att delta i samhället.

Under den kris som coronapandemin inneburit, uttrycks från båda håll i debatten argument som berör att varje enskild medborgare bör ha likvärdiga och relevanta möjligheter att upptäcka och reflektera över sina val (Dahl, 1999, s.126). I Dahls begrepp framhålls dock utbildning och offentlig diskussion som medel för att främja medborgarnas grad av upplysning. I begreppet ligger även en tyngdpunkt på att ge medborgare i en demokratisk process likvärdiga *möjligheter* att förstå och bilda sig en uppfattning i olika frågor och därmed kan delta på lika villkor. (Dahl, 1999, s.126). De aspekter av bibliotekens arbete som framhålls som speciellt demokratifrämjande i den forskning vi tagit del av framhåller just vägledande samtal, aktiviteter som främjar minoritetsgrupper och digital vägledning utifrån individens förutsättningar och önskemål framhålls ofta som en allmänt accepterad hållning att

främja dessa demokratiska grundfunktioner. (Olsson Dahlquist, 2019; Rivero Eckerdahl & Carlsson, 2018). Sett ur ett historiskt perspektiv pekar Joacim Hansson på att folkbiblioteken är komplexa och att professionen utvecklats under decennier med en strävan att legitimeras i förhållande till den demokratiska utvecklingen i samhället (Hansson, 2012, s. 78). Vidare uttrycker Hansson att det finns en risk för att folkbibliotekens uppdrag att främja demokratiskt deltagande som länge legat i bibliotekens värdegrund riskerar glömmas bort om för mycket fokus läggs på kommunikation för kommunikationens skull. Han understryker att det demokratiska uppdraget kräver långsamhet och rum för reflektion, och att ett riktigt engagemang för förändringar i samhället då kan realiseras (Hansson, 2012, s. 84). Att sprida vedertagen fakta är inte något som i hög grad framhålls som en central del av folkbibliotekens demokratiska uppdrag i den forskning vi har tagit del av.

7. Slutsatser

I våra resultat framkom två centrala hinder i att möta bibliotekens demokratiska uppdrag. Dessa handlade om öppethållande och digital omställning. I frågor som berör huruvida biblioteken ska hållas öppna eller inte blev det tydligt att det funnits svårigheter i att finna en balans med att möta bibliotekens demokratiska uppdrag samtidigt som personalen kände oro och stress inför att bli smittade eller sprida smittan vidare. Genom andra exempel på studier om bibliotek i krissituationer kunde vi se att denna osäkerhet kring bibliotekens verksamhet är en följd av att det inte funnits någon tydlig plan för biblioteken ska agera i nödsituationer. Vi fann att bibliotekens demokratiska uppdrag behöver förtydligas i krissituationer och försvaras vid svårare tider. Vidare har vi kommit fram till att biblioteken i fysisk form spelar en stor roll i att vägleda människor i ett allt mer digitaliserat landskap. Det blir problematiskt att neka folk hjälp med datorer i biblioteksrummet och att vissa av bibliotekens tjänster erbjuds i digitalt format istället för i biblioteksrummet under coronapandemin. Att utestänga de användare som har störst behov av digital vägledning kan i längden försvåra för människors åsikts och yttrandefrihet och riskerar leda till ett ökat utanförskap. Bland våra resultat framgår det även att biblioteken har ett viktigt uppdrag i att ge tillgång till de delar av samhället som tillgängliggörs i digitala former. Då deltagande i samhällslivet för mindre privilegierade försvåras påverkas även den demokratiska utvecklingen negativt av att biblioteken begränsar sin verksamhet. Tydligt är att bibliotekens arbete med att främja digital delaktighet har gått på sparlåga under coronapandemin men under året har ämnen diskuterats som berör problematik som redan innan pandemin var aktuell.

Våra resultat visar även på flera aspekter av hur biblioteken kan bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning i sitt informationsförmedlande uppdrag under en kris. På ena sidan av debatten fann vi argument som framhåller att biblioteken ska försvara demokratin genom att förhindra felaktig information och propaganda och framhålla och sprida fastställd fakta. På andra sidan understryks att biblioteken verkar för kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning genom att bistå med ett allsidigt utbud och ge tillgång till all sorts information och att snarare vägleda biblioteksanvändarna i

informationsflödet. Här framhålls även bibliotekens verksamheter med möten, medskapande och läsning av betydelse för att nå ut till användarna. Denna hållning ser vi även bekräftas som demokratifrämjande i den tidigare forskning vi tagit del av i ämnet. Dock verkar biblioteken under annorlunda förutsättningar under coronapandemin och debatten i bibliotekssfären har kretsat mycket kring hur biblioteken kan bidra till samhället under de rådande omständigheterna. Hur bibliotekens demokratiska uppdrag att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning tolkas skiljer sig åt under denna kris, men tydligt är att nya ämnen har lyfts. I synnerhet de åsikter som speglar en vilja att försvara demokratin genom att sprida vetenskaplig belagd fakta och på så vis upprätthålla demokratin under svåra tider.

8. Förslag till vidare forskning

Då coronapandemin fortfarande pågår hade det varit intressant att vidare undersöka hur folkbibliotekens arbete har påverkats av den. Har det tagits lärdomar som lett till nya insikter om vad biblioteken behöver arbeta vidare med?

Eftersom vi i den här studien har studerat vad som diskuterats i bibliotekstidskrifter är det enbart dessa röster som lyfts fram. Det vore även intressant att se hur exempelvis biblioteksanvändarna upplevt situationen. Det framkom i vårt material att det inte funnits någon plan för hur biblioteken ska agera under en kris. Även här hade det varit intressant att undersöka hur biblioteken kan rusta sig för kommande kriser och vad som är bibliotekens ansvar i en nödsituation.

9. Referenslista

Alajmi, B. (2016). When the Nation is in crisis: libraries respond. *Library Management*, 37(8-9), 465-481. <https://doi-org.lib.costello.pub.hb.se/10.1108/LM-05-2016-0043>

Bergström, G. & Boréus, K. (2018). *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys* (4:e uppl.). Studentlitteratur.

Biblioteksbladet. (u.å.). *Om biblioteksbladet*. Hämtad 12 april, 2021, från <https://www.biblioteksbladet.se/om-biblioteksbladet/>

Bibliotekslag. (SFS 2013:801). Hämtad 2021-08-08 från https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

Biblioteksrådet, Sveriges författarförbund. (2020) *Biblioteken under coronakrisen – en lägesrapport från 14 folkbibliotek*. Hämtad 2021-04-12 https://forfattarforbundet.se/app/uploads/2020/06/Rapport_bibliotekenundercorona_20200616.pdf

Bibliotek i samhället. (u.å.). *Föreningen BiS*. Hämtad 12 april, 2021, från <https://foreningenbis.com/foreningenbis/>

Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder* (3:e uppl.). Liber.

Byrne, A. (2004). Libraries and democracy - management implications. *Library Management*, 25(1-2), 11-16. <https://doi-org.lib.costello.pub.hb.se/10.1108/01435120410510201>

Dahl, R. A. (1999). *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront & Demokratiakademin.

Ekman, J., Linde, J., & Sedelius, T. (2014). *Demokratiseringsprocesser: nya perspektiv och utmaningar* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Folkhälsomyndigheten. (u.å.). *Om folkhälsomyndigheten*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsomyndigheten/>

Hansson, J. (2012). *Folkets bibliotek, texter i urval 1994-2012*. Lund: BTJ Förlag.

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). *IFLAS förklaring om bibliotek och intellektuell frihet*. (1999). Hämtad 2021-08-15 från

https://www.ifla.org/files/assets/faife/statements/iflastat_se.pdf

Kranich, N. (2011). Libraries, the Internet and Democracy. I N. Kranich, (Red.), *Libraries and democracy - The Cornerstones of Liberty* (83-95). American Library association.

Kungliga biblioteket. (2019). *Demokratins skattkammare. Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-25>

Kungliga biblioteket. (2021). *Bibliotekens påverkan av coronapandemin, webbstudie*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteken-under-corona/nationell-overblick.html>

McCabe, R. B. (2011). Civic Librarianship. I N. Kranich, (Red.), *Libraries and democracy - The Cornerstones of Liberty* (60-69). American Library association.

Noll27. (u.å.). *Om noll27*. Hämtad 12 april, 2021, från <http://www.noll27.se/om-noll27/>

Olsson Dahlquist, L. (2019). *Folkbildning för delaktighet - En studie om bibliotekens demokratiska uppdrag i en digital samtid*. Lunds universitet.

Petersson, O. (2009). *Vår demokrati*. Stockholm: SNS Förlag.

Rivano Eckerdahl, J. (2017). Libraries, democracy, information literacy, and citizenship - An agonistic reading of central library and information studies' concepts. *Journal of Documentation*, 73(5), 1010-1033. <https://doi-org.lib.costello.pub.hb.se/10.1108/JD-12-2016-0152>

Rivero Eckerdahl, J. & Carlsson H. (2018). *Styrdokumentet i vardagen: en undersökning av kulturpolitiska styrdokumentens strategiska och praktiska betydelse för folkbibliotek i fem skånska kommuner*. Lunds universitet.

Strömbäck, J. (2015). Framtidens medielandskap, demokratin och den sociala sammanhållningen. I *Om Sverige i framtiden: En antologi om digitaliseringens möjligheter. delbetänkande av Digitaliseringskommissionen* (SOU 2015:65) (341-367). Stockholm: Näringsdepartementet.

Sundin, O. (2012). Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden. I U. Carlsson, & J. Johannisson (Red.), *Läsarnas marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi* (141-154). Göteborg: Nordicom.

Zhang, Y. & Wildemuth, B. M. (2009). Qualitative Analysis of Content I B. M. Wildemuth, (Red.), *Applications of social research methods to questions in information and library science* (308-319). Libraries Unlimited.

10. Artikelförteckning

1. Abrahamsson, A. (2021, 22 mars). Stängda bibliotek – ett hot mot demokratin. *Noll27*. Hämtad 2021-04-15 från <http://www.noll27.se/2021/03/stangda-bibliotek-ett-hot-mot-demokratin/>
2. Alsbjer, P. (2020, 11 mars). Varför agerar inte folkbiblioteken? *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/varfor-agerar-inte-folkbiblioteken/>
3. Biblioteken i Västerås identifierade som samhällsviktig funktion. (2020, 18 mars). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/digitala-tjanster-ska-halla-verksamheten-i-gang/>
4. Clemens, A. (2020, 21 december). Biblioteksforening: “jämför inte bibliotek med gym och campingplatser”. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/biblioteksforeningen-jamfor-inte-bibliotek-med-gym-och-campingplatser/>
5. Clemens, A. (2020, 1 december). Bibliotekspersonal prioriteras inte för provtagning. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/bibliotekspersonal-prioriteras-inte-for-provtagning/>
6. Clemens, A. (2021, 23 februari). Daniel Forsman: Låt berättelserna tala för biblioteken. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/reportage/daniel-forsman-lat-berattelserna-tala-for-biblioteken/>
7. Clemens, A. (2020, 8 april). Här håller biblioteken öppet in i det längsta. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/har-haller-biblioteken-oppet-in-i-det-langsta/>
8. Clemens, A. (2020, 3 april). Kluvenheten hos bibliotekspersonalen: Ska biblioteket stänga? *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/kluvenheten-hos-bibliotekspersonalen-ska-biblioteket-stanga/>
9. Clemens, A. (2020, 17 november). Resa genom de stängda bibliotekens Östergötland. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/resa-genom-de-stangda-bibliotekens-ostergotland/>
10. Clemens, A. (2021, 2 februari). Stängningsbeslut avgörs av domstol. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/stangningsbeslut-avgors-av-domstol/>

11. Clemens, A. (2020, 22 december). Trots smittan: Här håller biblioteket öppet. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/trots-smittan-har-haller-biblioteket-oppet/>
12. Coronautbrottet: iConference inställd, bokmässa framflyttad. (2020, 10 mars). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/coronautbrottet-iconeference-installad-bokmassa-framflyttad/>
13. Enkät: Digitala framsteg – men oro och ovisshet. (2020, 23 juni). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/enkat-digitala-framsteg-men-oro-och-ovisshet/>
14. Eriksson, T. (2020, 12 maj). Efter pandemin ska förtroendet läkas ihop. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/ledare/efter-pandemin-ska-fortroendet-lakas-ihop/>
15. Eriksson, T. (2020, 18 december). ”Fel att nämna bibliotek i samma mening som badhus”. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/fel-att-namna-bibliotek-i-samma-mening-som-badhus/>
16. Eriksson, T. (2021, 25 februari). “Kunskap om vaccin är något biblioteken kan bidra till”. *Biblioteksbladet*, s.44.
17. Eriksson, T. (2020, 21 december). Pandemilag visar att bilden av bibliotek måste stärkas. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/pandemilag-visar-att-bilden-av-bibliotek-maste-starkas/>
18. Falk, A. (2020, 25 maj). Biblioteket – en stabil plats när samhället skakar *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/biblioteket-en-stabil-plats-nar-samhallet-skakar/>
19. Fler Stockholmsbibliotek har stängt. (2020, 24 april). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/fler-stockholmsbibliotek-har-stangt/>
20. Forsman, D. (2021, 22 mars). Att ändras med världen. *Noll27*. Hämtad 2021-04-15 från <http://www.noll27.se/2021/03/att-andras-med-varlden/>
21. Forsman, D. (2020, 9 april). Daniel Forsman ifrågasätter: “Är biblioteken redo att ta en roll i kris?”. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/daniel-forsman-ifragasatter-ar-biblioteken-redo-att-ta-en-roll-i-kris/>

22. Här är biblioteken del av krisberedskapen. (2020, 16 mars). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/har-ar-biblioteken-del-av-krisberedskapen/>
23. Kraft, K. (2020, 5 november). Replik: En nedsättande ton som kan leda till bråk. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/replik-en-nedsattande-ton-som-kan-leda-till-bra/>
24. Linder, K. (2020, 23 september). Om att spela roll när Sverige startas om. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/kronika/karin-linder-om-att-spela-roll-nar-sverige-startas-om/>
25. Pavlov, E. (2020, 29 juni). Biblioteken i corona-tider. *Bibliotek i samhälle*. Hämtad 2021-04-15 från <https://foreningenbis.com/2020/06/29/biblioteken-i-corona-tider/>
26. Röshammar, M. (2021, 25 februari). Berättelser från en ny tid. Röster om när pandemin drog in över biblioteksvärlden. *Biblioteksbladet*, s.12.
27. Soldal, J. (2020, 26 mars). Kommunala kommunikatörer stryper vår självständighet. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/kommunala-kommunikatorer-stryper-var-sjalvstandighet/>
28. Stora skillnader mellan bibliotek under pandemin. (2021, 10 februari). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/stora-skillnader-mellan-bibliotek-under-pandemin/>
29. Vakter räknar biblioteksbesökare i Stockholm. (2020, 31 mars). *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/vakter-raknar-biblioteksbesokare-i-stockholm/>
30. Viklund, S. (2020, 3 november). Superspridare av demokrati – så varför stänger bibliotek? *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/superspridare-av-demokrati-sa-varfor-stanger-bibliotek/>
31. Wirström, S. (2020, 18 mars). “En skolklass och en dam 70+ – vem ber vi lämna lokalen?”. *Biblioteksbladet*. Hämtad 2021-04-15 från <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/en-skolklass-och-en-dam-70-vem-ber-vi-lamna-lokalen/>